

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Jasenska Starović

**MEDIJSKA REPREZENTACIJA ODVZEMOV BOSANSKEGA
DRŽAVLJANSTVA**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Jasenska Starović

Mentorica: izr. prof. dr. Karmen Erjavec

**MEDIJSKA REPREZENTACIJA ODVZEMOV BOSANSKEGA
DRŽAVLJANSTVA**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

ZAHVALA

Mentorici izr. prof. dr. Karmen Erjavec se kot prvi zahvaljujem za sprejetje pod svoje mentorstvo in spretno vodenje v pravo smer.

Posebna zahvala gre seveda moji mami ter družini Mašić, ki ni izgubila upanja in je morala veliko potrpeti, da je lahko nastalo to delo. Tudi moj pokojni oče bi bil na ta dogodek zelo ponosen.

Tukaj se še za vso podporo zahvaljujem vsem prijateljem ter družini Brailo, ki so me vselej podpirali, pomagali in svetovali.

Ne smem pa pozabiti tudi na kolegico Mydi, ki je moje diplomsko delo lektorirala ter Urško, ki mi je pomagala pri prevodu v slovenski jezik.

Najlepša hvala vsem!

MEDIJSKA REPREZENTACIJA ODVZEMOV BOSANSKEGA DRŽAVLJANSTVA

Februarja 2006 je Komisija za revizijo bh. državljanstev začela s preverjanjem legalnosti državljanstev, pridobljenih v obdobju med vojno v BiH. To je v javnosti in v medijih v BiH ter sosednjih državah sprožilo vročo razpravo. Diplomsko delo predstavlja rezultate kritične diskurzivne analize prispevkov o reviziji bh. državljanstev v obdobju od septembra 2006 do februarja 2007 v bosansko-hercegovskem dnevem časniku *Dnevni avaz* in srbskem *Nezavisne novine*. Analiza razkriva nasprotujoča si mnenja o izvajanju revizije bh. državljanstev. Srbski časnik *Nezavisne novine* strogo poudarja nujnost izvajanja revizije, na drugi strani pa bosansko-hercegovski časnik *Dnevni avaz* opozarja na posledice in kršenje človeških pravic, ki bodo prinesla odvzemanja bh. državljanstev. Analiza je tudi razkrila, da sta oba dnevnika reprezentirala revizijo in odvzem bh. državljanstev v rasističnem in anti-terrorističnem diskurzu. Srbski dnevnik je uporabil še izraziti anti-muslimanski diskurz in v konstrukcijo »ONI« poleg tujih borcev vključil tudi BiH ter Bošnjake, kar lahko pripišemo nestrpnosti do islamskih pripadnikov, izvirajoči iz zgodovinskih, vojnih in političnih dogodkov vse od srednjega veka naprej.

Ključne besede: diskurz, analiza diskurza, tekstualna analiza, revizija državljanstev, BiH.

THE MEDIA REPRESENTATION OF BOSNIAN CITIZENSHIP'S CONFISCATION

In February 2006 a Commission of Bosnian-Herzegovina's citizenship revision started to examine the legality of citizenship, acquired during the time of war in BiH. It rose animated discussion among public and media in BiH and neighbouring countries. My diploma work represents critical discourse analysis' results of the contributions about Bosnian citizenship's revision in a Bosnian-Herzegovina's daily paper *Dnevni avaz* and in a Serbian newspaper called *Nezavisne novine* in a period from September 2006 to February 2007. The analysis reveals the opposite opinions about the execution's revision of Bosnian-Herzegovina's citizenships. The Serbian newspaper *Nezavisne novine* strictly emphasizes necessity of the execution's revision. On the other side, the Bosnian-Herzegovina's newspaper *Dnevni avaz* calls attention to the consequences and violations of human rights which will bring the confiscation of Bosnian citizenships. The analysis also revealed that both daily papers represented the revision and the confiscation of Bosnian-Herzegovina's citizenships in a racial and anti-terroristic discourse. Serbian newspaper used distinctive anti-Muslim discourse and into construction of "THEY" besides foreign combatants included BiH and Bosnians as well. The reason can be found in the intolerance of Islamic adherents, arising from historic, war and political occurrences, which have been presented from Middle Ages on.

Key words: discourse, discourse analysis, textual analysis, citizenships revision, BiH.

KAZALO

1. UVOD	8
2. DISKURZ	10
2.1 <i>NOVINARSKI DISKURZ</i>	10
3. KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA	13
4. DRUŽBENA PRAKSA	15
4.1 <i>BOSNA IN HERCEGOVINA - ZGODOVINA IN ZAPLETENA POST DAYTONSKA STRUKTURA</i>	15
4.1.1 <i>Vojna v Bosni in Hercegovini</i>	15
4.2 <i>POLITIČNE RAZMERE V BOSNI IN HERCEGOVINI PO DAYTONU</i>	18
4.3 <i>ETIČNE SKUPNOSTI V BOSNI IN HERCEGOVINI KOT VEZIVNO TKIVO DRŽAVE</i>	19
4.3.1 <i>Bošnjaki</i>	20
4.3.2 <i>Srbi</i>	21
4.3.3 <i>Hrvati</i>	22
4.4 <i>ISLAM V BOSNI IN HERCEGOVINI</i>	23
4.4.1 <i>Homogenost / heterogenost islama v Bosni in Hercegovini</i>	24
4.4.1.1 <i>Vahabizem vs. islam v Bosni in Hercegovini</i>	25
4.5 <i>ODREDBA DAYTONSKEGA SPORAZUMA O TUJIH VOJAKIH - BOJEVNIKI</i>	27
4.5.1 <i>Prihod tujih vojakov - borcev v Bosno in Hercegovino</i>	27
4.6 <i>REVIZIJA DRŽAVLJANSTEV</i>	29
4.6.1 <i>Odvzemanje državljanstev</i>	30
4.6.2 <i>Neregularnosti v procesu dodelitve potnega lista</i>	32
4.6.3 <i>Kršitev človekovih pravic v procesu revizije</i>	32
5. TEKSTUALNA ANALIZA	34
5.1 <i>Predstavitev analiziranih dnevnikov</i>	34
5.2 <i>Tekstualna analiza prispevkov</i>	36

5.2.1 Analiza tem	38
5.2.2 Analiza virov	40
5.2.3 Analiza poimenovanja	44
6. DISKURZIVNA PRAKSA	48
7. ZAKLJUČEK	50
8. LITERATURA IN VIRI	52

SEZNAM KRATIC

ARBiH	<i>Armija Republike Bosne i Hercegovine</i> (Vojska Republike BiH)
AOI	Aktivna islamska mladina
BiH	Bosna in Hercegovina
EU	Evropska unija
EUFOR	<i>European Force</i> (Evropske sile)
FBiH	Federacija Bosne in Hercegovine
HDZ	Hrvaška demokratska skupnost
IFOR	<i>Implementation Force</i> (Sile za implementacijo)
IPTF	International police task forces (Policijska misija v BiH)
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
MUP	Ministrstvo za notranje zadeve
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i> (Organizacija Severnoatlantske pogodbe)
RAK	Agencija za regulacijo komunikacij
RS	Republika Srbska
OZN	Organizacija združenih narodov
OHR	<i>Office of the High Representative</i> (Visoki predstavnik mednarodne skupnosti)
SFOR	<i>Stabilisation Force</i> (Stabilizacijske sile)
ZDA	Združene države Amerike

1. UVOD

V družboslovju je splošno veljavno, da se človeške identitete izoblikujejo v družbenih procesih. Ljudje kot posamezniki se zato nujno pozicionirajo v razmerju do različnih družbenih meja, le-te pa predstavljajo bolj ali manj trajne stabilizacije pomenov v družbenih procesih. Med družboslovci obenem vlada soglasje, da množični mediji predstavljajo osnovni vir informacij o zunanjem svetu – naša percepcija realnosti je posredovana preko časopisov, TV, oglaševanja, filmov ipd. Mediji torej (so)oblikujejo svet, kar počno predvsem s pomočjo selekcije in interpretacije medijskih vsebin. In vsakokrat, ko naletimo na posamezen medijski tekst, le-ta predstavlja zgolj »določeno« verzijo resničnosti in hkrati neresničnost. Predstavljena verzija resničnosti bo tako ali drugače sooblikovala naš pogled na svet, če se tega zavedamo ali ne. In če oglaševanje dojemamo kot prepričevalno komunikacijo ter se tako zavedamo, da poskuša sooblikovati naše želje ali poglede glede na lastne koristi, to ni v enaki meri samoumevno tudi za, na primer, »neodvisni« novinarski prispevek, kjer posredovano novico v večini dojemamo kot verodostojno kopijo »sveta tam zunaj« (Kandare 2006: 6).

Ena izmed tovrstnih medijskih reprezentacij, ki je v zadnjem času razvnela javno mnenje v BiH, je odvzem bosanskega državljanstva. Pričelo se je februarja 2006 z ustanovitvijo komisije za revizijo bh. državljanstev, ki je predstavljala pogoj za začetek omenjenega postopka, in nadaljevalo skozi vse leto. Mediji so na eni strani burno opisovali, kako so tuji bojovníki pridobili državljanstva po nelegalni poti, na drugi strani pa opozarjali na morebitno kršenje človekovih pravic ob odvzemu državljanstev.

Cilj diplomskega dela je razjasniti diskurz o odvzemu bosanskega državljanstva v bosansko–hercegovskem dnevnem časopisju med septembrom 2006 in februarjem 2007. Vzorec raziskave predstavljajo prispevki, pridobljeni iz dveh vodilnih bosansko–hercegovskih dnevnih časopisov, in sicer *Nezavisne novine* iz Republike Srbije ter *Dnevni avaz* iz Federacije BiH, v obdobju med septembrom 2006 in februarjem 2007, na temo revizije bh. državljanstev. Ključno raziskovalno vprašanje je, kako sta oba dnevna časopisa reprezentirala odvzem bosanskega državljanstva. Kakšne so razlike med njima, če sploh so,

ter kako vladajoča ideologija sooblikuje diskurz dnevnikov.

Moja teza je, da je v prispevkih prevladal rasistični in »anti-teroristični« diskurz, ob podpori katerega so novinarji poskrbeli za ohranitev neustavnega stanja ter tako legitimirali neenakost in sovraštvo do teh t. i. »tujcev«.

Metoda za preverjanje teze je kritična diskurzivna analiza. Analizo, s katero želim prikazati, kakšen diskurz o tujcih, ki so med vojno in po njej pridobili bh. državljanstvo, je oblikovalo védenje o teh »tujcih« ter o tem, kako je legitimiralo ravnanja, povezana z njimi.

Na samem začetku je potrebno pojasniti strukturo problema, razloge njegovega nadaljevanja in način rešitve v kontekstu komplicirane družbeno politične situacije v Bosni in Hercegovini po vojni. Pri samem procesu revizije državljanstev gre v največjem delu za pravni proces, v katerem se preverja zakonitost dodelitve državljanstva osebam, ki so ga pridobile na različne načine pred uvedbo državnega zakona o državljanstvu leta 2001. Gre predvsem za nadaljevanje izvedbe Daytonskega mirovnega sporazuma, po katerem morajo vsi tuji vojaki zapustiti ozemlje Bosne in Hercegovine šest mesecev po podpisnem sporazumu.

Diplomsko delo sestavlja šest poglavij, ki obsegajo teoretični in empirični del. Po uvodnem, prvem poglavju obsega osrednji del naloge štiri poglavja. V drugem poglavju je predstavljena teorija diskurzivnega dogodka, diskurzivne prakse in družbene prakse. Tretje poglavje je namenjeno predstavitvi družbene prakse, torej vladajočim razmeram v letih pred vojno v BiH in po njej. Opredeljujem značilnosti konflikta v BiH, politične in gospodarske razmere v BiH ter mednarodni položaj BiH. Četrto poglavje vsebuje diskurzivno prakso z analizo obeh časopisnih hiš ter kritično diskurzivno analizo. Sprva tako predstavljam kritično analizo novinarskega diskurza – metodologijo, s katero analiziram odnos do revizije bh. državljanstev v omenjenih dnevnih časopisih, sledi analiza prispevkov in povzetek analize. Peto poglavje je namenjeno tekstualni analizi. Diplomsko delo zaključujem z diskurzivno prakso, s pomočjo katere poskušam razložiti ugotovitve tekstualne analize, ter s sklepom, v katerem povzemam ključna spoznanja teoretičnega in praktičnega dela.

2. DISKURZ

Za razumevanje kritične diskurzivne analize je ključna opredelitev diskurza. Tanja Kamin (2004: 88) v svoji doktorski disertaciji govori o diskurzu kot omejeni celoti védenja in načinov njegove rabe, o posebnem, prepoznavnem načinu pojmovanja pojavov, njihovega osmišljanja prek besed, podob in odnosov med njimi.

Kritično diskurzivna analiza razume diskurz ali uporabo jezika v govorni in pisni obliki kot vrsto družbene dejavnosti, kar pomeni, da je med diskurzivnim dogodkom in situacijo, institucijo ali družbeno strukturo, ki ta dogodek uokvirja, dvosmerni dialektični odnos. Povedano drugače, diskurzivni dogodek sooblikujejo situacija, institucija ali družbena struktura, v kateri se pojavi, hkrati pa ta diskurzivni dogodek povratno vpliva in preoblikuje tudi svoj družbeni okvir: situacijo, institucijo ali družbeno strukturo. Diskurz je torej družbeno konstituiran, poleg tega pa konstituira tudi situacije, objekte védenja in identitete ljudi ter skupin (Kuhar 2007: 121).

Diskurz je moč razumeti kot določen način razumevanja sveta in izražanja (govorjenja in pisanja) o njem ter vključuje omejeno število izjav in besed. Drugače povedano: diskurz je način izražanja, ki daje pomen izkušnjam iz določene perspektive. Ožje gledano je diskurz raba jezika na določenem področju. Na primer, v družbi obstaja veliko število diskurzov, npr. medicinski, znanstveni, medijski, pedagoški, religiozni, korporacijski, kulturni in politični diskurz. Vsak izmed navedenih ima svojo terminologijo, določen žargon, svoj način reprezentacije idej, svojo logiko, predpostavke in argumentacijo (Erjavec in Kovačič 2007: 11).

2.1 NOVINARSKI DISKURZ

Novinarski diskurz je v današnjem svetu eden ključnih diskurzov, v katerem potekajo boji konstrukcije družbenih skupin in drugih odnosov moči. Še več, večino informacij o družbenih dogodkih dobimo s pomočjo medijev. Demokratičnega življenja v družbi si brez

informacij o dejstvih in mnenjih, ki nam jih zagotavljajo novinarska besedila, ni mogoče predstavljati. Iz medijev obenem izvirajo številne informacije, ki jih ljudje potrebujemo za svoje vsakdanje življenje, vzgojo, izobraževanje in kulturo. Služijo nam kot izhodišče za oblikovanje naših mnenj o ljudeh in ustanovah (Erjavec in Kovačič 2007: 5–6).

Novinarski diskurz se uresničuje preko množičnih medijev, ki z njegovo pomočjo opravljajo svojo – po mnenju številnih teoretikov – najpomembnejšo vlogo: ljudi oskrbujejo z informacijami.

Novinarski diskurz obravnava družbene dogodke in ne privatne, torej takšne, ki zanimajo širok krog občinstva in ne zgolj redkih posameznikov. Novinarski diskurz tudi ne širi spoznavnega polja naslovnikovega sveta, ampak utrjuje že sprejete in množično uveljavljene slike sveta. Praviloma se giblje v polju spoznanega in znanega, čeprav je zanj imanentno, da sporoča novosti. Ne gre za novosti, ki bi razbijale uveljavljene podobe, ampak za takšne, ki te podobe samo potrjujejo (Košir 1988: 39). Koširjeva novinarsko besedilo opredeljuje kot po intenciji enopomensko pisno in grafično celoto v množično komunikacijskem dejanju, katere funkcija je ažurno poročanje o aktualnih dogodkih družbeno konstruirane stvarnosti tako, kakor so se ti dogodki zgodili v okviru kolektivnih mehanizmov precepcije, z določitvijo kraja, časa in nosilca(cev) dogajanja, ki morajo pripadati skupnemu referencialnemu univerzumu sporočevalca in naslovnika (Košir 1988: 90).

Po Koširjevi (1988) se novinarski diskurz realizira ob upoštevanju naslednjih postavk:

- 1 – opušča kategorijo resničnosti in se zaveda, da ni objektivnega sporočanja, saj »v bistvu ni neideološkega, apolitičnega, nepristranskega sistema zbiranja in sporočanja novic«, četudi želi vladajoča ideologija ideal objektivnosti prikazati kot stvarnost;
- 2 – diskurz se realizira s pomočjo množičnih medijev, ki za Althuserja predstavljajo ideološki aparat države, za Habermasa legitimirajo in pomagajo izvajati oblast, sicer pa so po Koširjevi osrednje funkcije množičnih medijev v sodobnih komunikacijskih teorijah informirati, oblikovati javno mnenje, vzgajati in zabavati;
- 3 – novinarsko besedilo, katerega funkcija je sporočanje o aktualnih dogodkih, se realizira s pomočjo jezikovnih sredstev.

Novica je realizacija novinarskega diskurza oziroma *reprezentacija sveta v jeziku*. Resničnost, predstavljena s pomočjo novic, trdi Van Dijk (1988), je ideološki konstrukt, ki temelji na opredelitvah akreditiranih novinarskih virov, kot so vlada in sindikalni voditelji. Kot pojasnjuje Van Dijk, »mediji niso nevtralni, zdravorazumski ali racionalni posredovalci družbenih dogodkov, ampak v osnovi pomagajo reproducirati že oblikovane ideologije« (1988: 11). Ker so mediji, kot trdi Fowler, družbeno, ekonomsko in politično določeni, so vse novice vedno poročane iz določenega zornega kota oziroma ideološke pozicije. Vsi dogodki nimajo zagotovljenega medijskega prostora, saj prav vse, kar se je v nekem časovnem okviru zgodilo, ne more biti zabeleženo v tisku ali kateremkoli drugem mediju. Tako so dogodki izpostavljeni selekciji, ki je neizbežna in obenem vključuje ideološko interpretacijo. Novica ni enostavno vse, kar se je zgodilo, ampak predvsem tisto, kar je vredno objave (Fowler 1993 v Gonc 2006: 14).

Kako se ob profesionalnem novinarskem idealu objektivnosti naturalizirajo prav določeni pomeni? Lutharjeva (2001: 207) pravi, da s tem, ko novinarske prispevke opredeli kot pripovedi, ki vključujejo dve zgodbi v eni – zgodbo prvega in zgodbo drugega reda. Zgodba prvega reda je sporočilo teksta, medtem ko je zgodba drugega reda pomen teksta. »Zgodba prvega reda postane praktično irelevantna in služi zgolj kot kontekst za pripoved metazgodbe« (Luthar 2001: 208), torej zgodbe drugega reda, katere pomen je bistven, saj »brez pomena teksta ne moremo govoriti o medijskem učinkovanju« (Luthar 2002: 300). Za analitični dostop do zgodbe drugega reda je potrebna analiza oblike upovedovanja, čeprav jo lahko preberemo na osnovi zdravorazumske kulturne kompetence. V takšni verigi označevanja se torej naturalizirajo določeni pomeni – povsem historične in dogovorjene stvari se transformirajo v naravne in fiksne. Ideologijo v tem kontekstu razumemo kot zdravorazumsko interpretacijo sveta. »Popularni žurnalizem ni političen zgolj zato, ker daje prednost določenim stališčem pred drugimi in določenim področjem realnosti pred drugimi, ampak zato, ker vzpostavlja določene kulturne konstelacije kot naravne« (Luthar 1998a: 139). Političnost novinarskih prispevkov je torej v tem, da oblikujejo in utrjujejo specifičen pomen in s tem konstruirajo določene identitete.

3. KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA

Po Faircloughu (Erjavec in Kovačič 2007: 34) je kritična diskurzivna analiza tako teorija kot metoda. Razvila se je kot odgovor na tradicionalno ločitev disciplin med jezikoslovjem, ki se osredotoča na mikro analizo besedila in interakcije, ter drugimi družboslovnimi vedami, ki analizirajo družbene probleme na makro ravni (kot na primer sociologija, politologija, komunikologija). Kritična diskurzivna analiza skuša z empirično jezikovno analizo prispevati k razreševanju družboslovnih vprašanj. V nasprotju z jezikoslovci, ki svoja raziskovalna vprašanja definirajo znotraj svojega disciplinarnega okvira, kritična diskurzivna analiza obravnava širša družboslovna vprašanja in ugotavlja, kako se družbene spremembe kažejo na mikro ravni teksta in interaktivnih dogodkov.

Fairclough meni (Erjavec in Kovačič 2007: 35), da so temeljni družbeni odnosi razredni odnosi. Iz tega sledi, da so temeljne napetosti v družbi napetosti med razredi, ki so bolj ali manj vidne. Ne govorimo zgolj o razrednih odnosih in ne mislimo le nanje, ampak tudi na odnose med družbenimi skupinami, na odnose med spoloma, med etničnimi skupinami ipd. Kritično diskurzivno analizo torej uporabljamo za raziskovanje odnosov med ravnimi realnosti.

Kritična diskurzivna analiza je interpretativna in pojasnjevalna. Kritična diskurzivna analiza upošteva sistematično metodologijo ter odnos med tekstom in njegovimi družbenimi okoliščinami, ideologijami in odnosi moči. Interpretacija je vselej dinamična ter odprta za nove kontekste in informacije.

Kritična diskurzivna analiza pomeni analizo odnosov med konkretno uporabo jezika in širšimi družbenimi ter kulturnimi strukturami. Po Faircloughovi terminologiji gre za odnos med določenim komunikacijskim dogodkom, kot je časopisni prispevek, in celotno strukturo reda diskurza (Erjavec in Kovačič 2007: 34).

Kritična diskurzivna analiza se zdi najprimernejša za preučevanje besedil, saj kot predmet opazovanja jemlje jezik kot obliko družbenega izkustva, pri čemer skuša razgaliti ideološke

podtone diskurzov. Dekonstruirati nek diskurz oziroma besedilo pomeni brati besedilo s pozornostjo, osredotočeno na podrobnosti, kot so slučajni pridevki, metafore in opazke, ki se jih pri uveljavljenih načinih interpretacije navadno prezre.

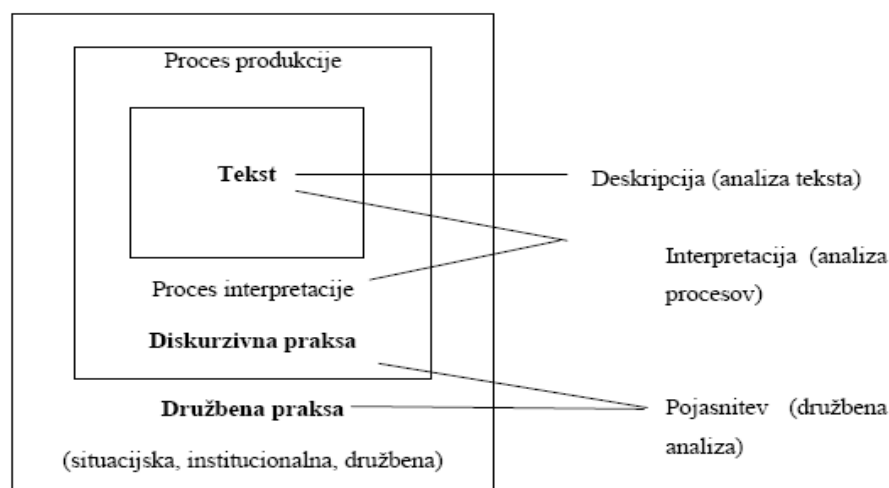
Fairclough trdi, da lahko vsak diskurziven dogodek analiziramo iz gledišča treh dimenzij, in sicer kot (Erjavec in Kovačič 2007: 37):

1. zapisano ali govorjeno jezikovno *besedilo*,
2. *diskurzivno prakso*, ki vključuje produkcijo in interpretacijo ali recepcijo teksta, ter
3. *družbeno prakso*.

Analiza diskurza kot tekstualne analize je analiza oblike in vsebine. Analiza diskurza kot diskurzivne prakse je analiza povezave med tekstem in družbeno prakso. Analiza diskurza kot dogodka je analiza družbene prakse, ki povezuje različne ravni družbene organizacije: situacijo, institucionalni kontekst, širši skupinski ali družbeni kontekst.

Faircloughova metoda temelji na deskripciji, interpretaciji in pojasnitvi. Jezikovne značilnosti so opisane, odnos med produkcijskimi in interpretativnimi procesi diskurzivne prakse ter tekstem je interpretiran, odnos med diskurzivno in družbeno prakso pa pojasnjen.

Slika 3.1: Dimenzije diskurza in diskurzivna analiza

Vir: prirejeno po Fairclough 1989: 28; v Erjavec in Kovačič 2007: 44.

4. DRUŽBENA PRAKSA

Analiza tretje dimenzije diskurzivnega dogodka je analiza družbene prakse, ki povezuje različne ravni družbene organizacije: situacijo, institucionalni kontekst ter širši skupinski ali družbeni kontekst. Čeprav analiza družbene prakse običajno pojasnjuje ugotovitve tekstualne analize na makro družbeni ravni, lahko predstavlja tudi družbeno-zgodovinsko ogrodje, brez katerega ne moremo razumeti pomena in ugotovitev tekstualne analize (Erjavec in Kovačič 2007), kot je v našem primeru. Torej lahko ta raven analize vključuje različne ravni abstrakcije; vključuje lahko trenutni situacijski kontekst, širši kontekst institucionalnih praks, v katere je vključen diskurzivni dogodek, ter širši družbeni in kulturni okvir.

Študija družbenih praks novinarskega diskurza predpostavlja dialektično razmerje med novinarstvom in družbo, v katerem družbeni svet in novinarstvo vplivata drug na drugega. Analiza družbene prakse vključuje predvsem družbene okoliščine, ki so lahko opredeljene kot družbene okoliščine produkcije in interpretacije. Za lažje razumevanje analize in za bolj celosten uvid v dano situacijo v tem delu diplomskega dela predstavljam razmere v BiH na področjih, ki so ključna za razumevanje nastanka problema revizije in posledično za odzemanje bh. državljanstev.

4.1 BOSNA IN HERCEGOVINA - ZGODOVINA IN ZAPLETENA POST DAYTONSKA STRUKTURA

4.1.1 Vojna v Bosni in Hercegovini

Po izstopu Slovenije in Hrvaške iz SFR Jugoslavije po letu 1991 na volitvah v BiH zmagajo nacionalisti, ki kljub različnim ciljem oblikujejo koalicijo. Muslimani se zavzemajo za neodvisno centralizirano državo, Hrvati se želijo priključiti k Hrvaški, Srbi pa se borijo za obstanek v Jugoslaviji. Potem ko so se Hrvati in Muslimani marca 1992 na

referendumu, ki so ga bojkotirali manjšinski Srbi, izrekli za odcepitev BiH od Jugoslavije, je BiH aprila priznala tudi ZDA in EU. Izbruhnili so spopadi in Srbi so pod vodstvom Radovana Karadžića obkolili Sarajevo ter zavzeli okoli 70 odstotkov ozemlja BiH ter razglasili Republiko Srbsko. Med hrvaškimi in muslimanskimi silami, nekdanjimi zaveznicami proti srbski vojski, v okolici Mostarja izbruhnejo siloviti boji (novembra hrvaške sile uničijo znameniti most). Cyrus Vance kot predstavnik ZN-a in lord Owen kot predstavnik EU-ja predstavita načrt o razdelitvi BiH na 10 provinc. Vsaki entiteti bi pripadale tri provinc, nadzor nad Sarajevom pa bi bil deljen. Izetbegović v imenu Muslimanov sporazum podpiše, kar stori tudi Karadžić, vendar ga bosanski Srbi zavrnejo sprva v parlamentu, potem pa še na referendumu (Azinović 2007: 94–105).

Po posredovanju Mednarodne skupnosti Hrvati in Muslimani sklenejo premirje. Hrvati obenem pristanejo na oblikovanje Federacije skupaj z Muslimani. Srbi pod vodstvom vojaškega poveljnika Ratka Mladića ponovno zavzamejo izgubljena ozemlja in v Srebrenici povzročijo največji pokol na evropskih tleh po 2. svetovni vojni. Pobitih je bilo več kot 7 tisoč Muslimanov, kar je prebudilo Mednarodno skupnost, v imenu katere je NATO-vo letalstvo bombardiralo srbske položaje. Srbi so bili tako prisiljeni sprejeti mirovne pogovore, ki so bili končani 21. novembra v Daytonu. 14. decembra je bil sporazum podpisan v Parizu. NATO v državo pošlje svoje vojake (Azinović 2007: 94–105).

Poznavalci ocenjujejo, da je Srbija izvajala agresijo na suvereno BiH ter Hrvaško. Cilj agresije na BiH je bil razdelitev BiH med sosednje države, torej med Srbijo in Hrvaško, ter s tem uničenje Bošnjakov. Armija RBiH, MUP RBiH, HOS in ostale patriotske moči so se pod poveljstvom Predsedništva RBiH borile za multietično državo in ovirale razdelitev BiH ter iztrebitev Bošnjakov z ozemlja BiH (Azinović 2007: 94–105).

Agresija na BiH in vojna v njej sta pritegnili pozornost mednarodne skupnosti, ki se je sicer pozno, vendar odgovorno, vmešala v razmere in umirila krizno žarišče. Očitno je bilo, da so se v tem kriznem žarišču neusklajeno in celo protislovno prepletali mnogi interesi evropskih držav, zaradi česar sta šele ameriško vojaško posredovanje in sporazum v Daytonu lahko umirila spopade.

Marca 1994 so se Bošnjaki in Hrvati povezali v bosansko–hrvaško Federacijo Bosno in Hercegovino. S podpisom Daytonskega sporazuma 21. novembra leta 1995 so postavljeni temelji Republike BiH, ki jo tvorita dve samostojni entiteti, Federacija BiH ter Republika Srbska, in samostojno mesto Brčko, ki ni del nobene izmed samostojnih entitet. Nadalje je Federacija BiH razdeljena na 10 kantonov s Sarajevom kot glavnim mestom, ki je obenem tudi glavno mesto celotne BiH (Predstavitev države BiH 2007).

BiH je multietična država, v kateri biva 3,9 milijona prebivalstva. Podatki iz leta 1997 kažejo, da 44 odstotkov predstavljajo Bošnjaki, 31 odstotkov Srbi, 17 odstotkov Hrvati, ostalih 8 odstotkov pa druge narodnostne manjšine. Srbi predstavljajo večinski delež prebivalstva v Republiki Srbski, v Federaciji BiH Bošnjaki predstavljajo 75 odstotkov prebivalstva, Hrvatov je 22 odstotkov, le 3 odstotki prebivalstva pa so srbske narodnosti. Do današnjega trenutka se deleži niso veliko spremenili, morebiti se je rahlo povečal delež Srbov, saj so se v Federacijo BiH pričeli vračati zaradi občutno slabšega življenjskega standarda v srbskem delu države. Dejstvo, da so sedeži vseh mednarodnih organizacij, tujih predstavništev ter vojakov locirani v federalnem delu Sarajeva, je pripomoglo k izboljšanim možnostim zaposlitve, višjemu življenjskemu standardu, kakor tudi k večjemu pravnemu redu v sami državi (Predstavitev države BiH 2007).

Versko se prebivalci delijo na 43,5 odstotkov muslimanov, 31,2 odstotkov pravoslavcev ter 17,4 odstotka katoličanov. Po vojni se je etnična struktura nekoliko spremenila, predvsem se je zmanjšal delež Hrvatov. Vojna je vplivala tudi na starostno strukturo prebivalstva, saj je mnogo mladih ljudi zapustilo državo. Vračanje beguncev se odvija počasi. Ocenjuje se, da se je od konca vojne od skupno 1,8 milijona beguncev v BiH vrnilo okoli 950.000 ljudi. Uradni jeziki so trije, in sicer bosanski, srbski ter hrvaški (Predstavitev države BiH 2007).

4.2 POLITIČNE RAZMERE V BOSNI IN HERCEGOVINI PO DAYTONU

Demokracija oziroma razvijanje demokratičnih institucij ter procesov predstavlja poleg celovitega gospodarskega in družbenega razvoja enega ključnih pogojev za uspešno reševanje konfliktov ter dolgoročno zagotavljanje miru v pluralnih družbah. BiH se je po sklenitvi Daytonskega sporazuma nahajala v obdobju demokratizacije, vendar je proces demokratizacije zaradi več dejavnikov potekal počasi in negotovo. Prvi takšen zavirajoč dejavnik in glavna značilnost političnih razmer v BiH so težave z vzpostavljanjem delujočih institucij osrednje države. V Daytonškemu sporazumu so v skupni državi zagotovljene le najosnovnejše pristojnosti, hkrati pa je poskrbljeno tudi za politični sistem, ki zagotavlja predvsem zaščito interesov in ravnotežje med obema entitetama BiH.

Parlament BiH ima dva doma. V dom narodov poslance imenujeta parlamenta obeh entitet, v predstavniški dom pa so poslanci voljeni neposredno z ozemlja vsake od entitet. V vsakem od domov ima FBiH dve tretjini, RS pa eno tretjino sedežev. Celotno zakonodajo morata sprejeti oba domova. Podobno velja tudi za predsedstvo BiH, v katerem ima svojega predstavnika vsak od treh konstitutivnih narodov; v praksi se člani predsedstva v funkciji predsednika BiH izmenjujejo po načelu rotacije. Za ravnotežje je poskrbljeno tudi v vladi BiH, saj sta iz FBiH lahko imenovani največ dve tretjini vseh ministrov, iz RS pa ena tretjina. Poleg opisanega sistema na državni ravni ima vsaka od entitet še lasten politični sistem, vključno z ustavo, s tremi oblastmi ter predsednikom (O Republikli Srbski 2007).

Z vidika medsebojne pomiritve igra omenjena politična ureditev v BiH pomembno vlogo, saj uravnotežuje od začetka prisilno in osovraženo sodelovanje v institucijah skupne države. Vendar ta ureditev obenem pomeni, da je sprejemanje reform počasno in naporno. Zaskrbljenost, da se bo reformni proces v BiH upočasnil, se je v veliki meri izražala po parlamentarnih volitvah oktobra 2002. Zmagale so nacionalistične stranke vseh treh narodov, ki so si v času vojne stale nasproti. S tem se je pokazalo, da največji del volilnega telesa vsakega od narodov še vedno najbolj zaupa nacionalističnim strankam, da torej strah in sovraštvo, ki ju je povzročila vojna, še zdaleč nista presežena (O Republikli Srbski 2007). BiH ima še danes zelo kompleksno strukturo države in entitet ter eno najdražjih

administracij na svetu, kar onemogoča učinkovitejše delovanje države. Poleg zvezne vlade, v kateri so enakopravno zastopani Bošnjaki, Srbi in Hrvati, ima vsaka izmed entitet tudi svojo vlado in parlament. Na vseh področjih je močno prisotna mednarodna skupnost, najvišjo vlogo pa ima t. i. visoki predstavnik mednarodne skupnosti (Miroslav Lajčak od 1. 7. 2007).

Visoki predstavnik je kasneje dosegel, da so vlade nacionalističnih strank na državni ravni in v entitetah pristale na njegov program reform za BiH ter aprila 2003 podpisale skupno deklaracijo z naslovom »Prvi so ljudje«, v kateri so se obvezale k izvajanju predloženih reform. V nasprotnem primeru bi tvegale nepriznanje mednarodne skupnosti, kar bi pomenilo umik finančne in politične podpore s strani pomembnih držav in mednarodnih organizacij. Izvajanje reform je bilo uspešno: poenotena državna carinska služba, reforma javne uprave, državno sodišče, sprejet državni zakon o davku na dodano vrednost ter o ustanovitvi ministrstva za obrambo in vračanje beguncev (O Republiko Srbski 2007).

Oktober 2006 so v BiH potekale parlamentarne in predsedniške volitve, na katerih so zmernejše stranke porazile doslej vladajoče nacionalistične. Vzpostavljena je bila osnova za reforme, vključno z enotnim carinskim sistemom, usklajevanjem davčne politike in privatizacijo. Vlada BiH po ustavi ureja ekonomske odnose s tujino ter v skladu s tem sprejema enotne zakone o zunanjetrgovinski politiki, carinski politiki in politiki neposrednih tujih vlaganj. Najvišjo vlogo pri sprejemanju novih zakonov ima zaenkrat še vedno visoki predstavnik mednarodne skupnosti, reforme pa potekajo v smeri krepitve zveznih ustanov.

4.3 ETIČNE SKUPNOSTI V BOSNI IN HERCEGOVINI KOT VEZIVNO TKIVO DRŽAVE

Bosna in Hercegovina je z Daytonskim sporazumom definirana kot država treh konstitutivnih narodov, in sicer Bošnjakov, Srbov in Hrvatov ter ostalih drugih narodov.

4.3.1 Bošnjaki

Bošnjaki so južnoslovanski narod, ki v večini živi v Bosni in Hercegovini ter Sandžaku. Njihove korenine segajo od srednjeveških Slovanov, ki so v srednjeveških časih prebivali v Bosni. Sedaj so se poimenovali kot Bošnjaki. Ob prihodu turškega imperija so v veliki meri sprejeli islam. Bošnjaki med seboj komunicirajo v bosanskem jeziku, uporabljajo pa latinico in cirilico. Večina Bošnjakov je muslimanov, nekaj izmed njih pa tudi agnostikov in ateistov.

Kot rečeno, oznaka Bošnjak danes v Bosni predstavlja uradno nacionalno oznako za vse bosanske muslimane. Glede na to, da je bila uvedena kot nacionalno ime, osnovano na religiji kot temelju nacionalne identitete, se je med Bošnjaki odprlo mnogo vprašanj o povezavi med bošnjaštvom in islamom. V predvojni BiH se je termin Bosanci nanašal na prebivalce republike BiH, torej na Muslimane, Srbe, Hrvate, Jude, Rome in tako dalje.

Bošnjaki so svoje ime izpeljali iz imena Bosna. Naziv Bosna je slovanizirana oblika ilirskega naziva v antičnih dokumentih, znanega tudi kot Bathinus in Basan. V obeh primerih se naziv nanaša na reko Bosno, Bathinus flumen. Druga oblika se v dokumentu navaja v ablutivu – Ad Basante. Imenovalnik, ki označuje ime reke, se glasi Basan. Omenja se tudi mesto ob reki, po kateri je dobilo ime »na Bosni«, torej »mesto na reki Bosni«. V ilirskem jeziku se Bathinus bere Basinus in predstavlja latinizirano obliko ilirskega naziva Basan, iz katerega so naseljeni Slovani izpeljali naziv Bosna (Imamović 1995: 27). Istočasno ima danes beseda Bosanec podoben, če ne kar identičen, pomen kot Bošnjak – taifesis tem, ki označuje vsakega pripadnika države BiH ne glede na nacijo. Iz bošnjaške percepcije sta bosanstvo in bošnjaštvo močno povezana in medsebojno prežeta, saj Bošnjaki svojo identiteto povezujejo z Bosno. Bošnjaški narod je, vse do sredine 19. stoletja, šel skozi niz faz imenovanj in preimenovanj (Bošnjaki, Hrvati, Srbi, Jugoslovani – muslimani, Muslimani). Danes pa sama beseda Bošnjak označuje pripadnika bošnjaške nacije, ki govori bosanski jezik, sledi bošnjaško in bosansko kulturo in ima korenine, izvirajoče iz srednjeveške Bosne (Imamović 1995: 27).

Bošnjaki so bili konstitutivni narod v SFRJ od leta 1971, prepoznavni pod imenom

Muslimani. V prvih dvajsetih letih komunistične Jugoslavije niso imeli pravico do konstitutivnosti niti pravico do uporabe lastnega imena, katerega so sicer uporabljali skozi ves čas zgodovine. Hamdija Pozderac, predsednik predsedništva BiH, je poskušal v 70-ih letih 20. stoletja vrniti ime Bosanci, ki je bilo takrat prepovedano, obenem pa se je uporabljalo v Osmanlijskem in Avstro-Ogrskem cesarstvu kot ime Bošnjaki do pričetka 1. svetovne vojne in v času obstoja Jugoslavije. Leta 1991 je bila ustanovljena bošnjaška partija SDA in potem še Muslimanska bošnjaška organizacija pod vodstvom Adil-bega Zulfikarpašića. Alija Izetbegović se je zavedal dejstva, da je dozorel čas za ponovno afirmacijo bošnjaštva, zato je dal vso podporo Svebošnjaškemu zboru, ki je leta 1993 prineslo deklaracijo o vrnitvi imena Bošnjak (Imamović 1995: 27).

V Daytonski Bosni in Hercegovini so Bošnjaki postali ob Srbih in Hrvatih konstitutivni narod. Federacija Bosne in Hercegovine je njihov del entitete, večina pa se jih nahaja v Unsko-Sanskem, Tuzlanskem, Zeničko-Dobojskem, Sarajevskem in Goraždanskem kantonu.

4.3.2 Srbi

Srbi so slovanski narod, ki pripada južnoslovanski skupini indoevropskega izvora. Živijo v Srbiji, kot manjšina pa tudi na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Črni Gori, Makedoniji in na Kosovu. Srbi srednjega stoletja (1300–1900) so dobili kristjanstvo in ga zadržali vse do danes. Različni podatki potrjujejo, da je leta 1991 kar 95 odstotkov Srbov pripadalo vzhodni pravoslavni cerkvi. Večina Srbov živi v matični Srbiji in Črni Gori. Velik del srbske populacije živi v Bosni in Hercegovini, točneje v Republiki Srbski, kjer so obravnavani kot konstitutivni narod (Imamović 2003: 315–329).

Termin »Bosanski Srbi« se je prvič pojavil šele v prvi polovici 19. stoletja, ko so organizirane skupine političnih misijonarjev vstopale v Bosno in pričele z izkoreninjanjem termina Bošnjak tudi pri njihovih pravoslavcih. Muhamed Filipović (v Herceg in Banović 2002: 244–249) trdi, da so bili ljudje na teritoriju BiH Bošnjaki, vse dokler ni propaganda

iz Srbije začela vnašati srbsko in hrvaško nacionalno zavest njihovim pravoslavcem in katolikom. Pravoslavna cerkev je bila na področju Bosne prisotna že pred prihodom Turkov, le da je imela v Hercegovini večjo vlogo. V svoji zgodnji srednjeveški zgodovini je bila Hercegovina del kulturnega in političnega sveta srbskih župnišč, skupaj z Zetom (Črna Gora) in Raskom (Sandžak na jugozahodu Srbije). V mestih, kjer je pravoslavje želo največje uspehe, posebno na severu Bosne, se je naselilo mnogo priseljencev iz pravoslavnih držav. Šlo je za t. i. otomansko politiko, ki pravi, da je potrebno naseliti vsa nenaseljena področja. Že v prvih zapisih se pojavljajo skupine krščanskih pastirjev, ki so se poimenovali Vlahi. Naselili so se v nenaseljene kraje vzhodne Hercegovine. Vlaški element je bil bistvenega pomena za nastanek Bosanskega pravoslavnega prebivalstva, tako da se je po treh stoletjih izraz »Vlah« uporabljal za pripadnika pravoslavne Cerkve. Bosanski Vlahi niso predstavljali večje nevarnosti za Bošnjake, saj so bili le-ti številnejši. Pomembno je omeniti, da so današnji Bosanski Srbi pravzaprav Bošnjaki ter Bosanski Vlahi, ki so se pod vplivom Petranovićeve propagande vklopili v Srbski narodni okvir. Asimilirani Vlahi so pripomogli k velikemu porastu srbskega prebivalstva v Bosni. Po vseh zgodovinskih in civilnih pravilih bi se morali današnji Bosanski Srbi imenovati Bošnjaki pravoslavne veroizpovedi, vendar je tok dogodkov posledica tega, da so se nekdanji Bošnjaki pravoslavne veroizpovedi prisilno ali samovoljno vklopili v tuj nacionalni okvir (Herceg in Banović 2002: 244–249).

4.3.3 Hrvati

Hrvati so južnoslovanski narod indoevropskega porekla z današnjim prebivanjem na področju Hrvaške in sosednje Bosne in Hercegovine. Podatek iz leta 2002 šteje okrog 5,7 milijonov pripadnikov. Močne manjšine se nahajajo še v Vojvodini, Avstriji in na Madžarskem ter nekaj malega na Slovaškem in v Sloveniji. Precej izseljencev je tudi v ZDA, Kanadi, zahodni Evropi, Avstraliji, Čilu, Peruju in Braziliji. Hrvati govorijo hrvaški jezik, ki sodi v skupino južnoslovanskih jezikov. Versko se pretežno opredeljujejo kot katoliki.

Hrvaški narod v Bosni in Hercegovini ima svoj izvor pri Slovanih, ki so se naselili v BiH v času 7. stoletja. Po mnenju in zapisih večine zgodovinarjev so bila slovanska plemena ter etični element zastopani in dominantni v večjem delu stare Bosne in Huma, posebno na področju med rekami Una, Sava, Drina in Neretva. Hrvaška identiteta v BiH se je začela oblikovati v sodobnejšem smislu po osmanlijski osvojitvi (leta 1463). Osmanska oblast je povzročila zlom kulturno–civilizacijskih form, značilnih za srednjeveško bosansko–humsko družbo, ter ustvarila nove okoliščine, ki so določale prihodnost bosanskih Hrvatov. Centralno vlogo pri oblikovanju hrvaške identitete je imel franjevski red, ki je v Bosni nastopil v 13. stoletju in predstavljal edino uradno zvezo s civilizacijo predturške Bosne in Huma. V začetku so bili franjevski misijonarji tujci (Italijani, Nemci, Madžari, ...), kmalu pa je prišlo tudi do njihove asimilacije. Franjevska provinca Bosna Srebrena, ki je v 15. in 17. stoletju obsegala poleg BiH tudi večino Dalmacije, Slavonije, del Podravine in Madžarske do vključno Budima, je postala močan integrativni faktor med bosanskimi Hrvati. Padeč osmanske oblasti v 19. stoletju je franjevski red aktivno izkoristil z vključitvijo v Ilirsko. V času t. i. »stoletja narodnosti« so se tudi Hrvati Bosne in Hercegovine definitivno emancipirali in poistovetili z svojimi sonarodnjaki na Hrvaškem in drugje, tako da so obdržali specifično bosansko regionalno zavest kot spomin med franjevci in na posebej negovano slavno bosansko preteklost. Utemeljitelj širjenja hrvaške nacionalne zavesti v BiH je bil Stjepan Radić, ki ga je hrvaška vlada poslala s ciljem asimilirati katoliško, pa tudi muslimansko, prebivalstvo (Imamović 1995: 27).

4.4 ISLAM V BOSNI IN HERCEGOVINI

V Bosni in Hercegovini je veroizpoved bila in ostala osnova konstituiranja treh glavnih etičnih skupin. Medtem ko jih versko dedovanje pripisuje Bošnjakom kot muslimanom, pravoslavcem in katoličanom, s katerimi živijo na istem geopolitičnem prostoru, jih slovansko poreklo in jezik istočasno ločujeta od Turkov, ki so islam prinesli v Bosno. To pomeni, da narod ni zgolj etnografska in filološka kategorija, ampak gre predvsem za državnopravni, tj. teritorialno–politični in kulturno–zgodovinski, pojem. V tem smislu je vsak narod rezultat posebnih in edinstvenih zgodovinskih, političnih in kulturnih procesov

ter okoliščin. Tako bi se lahko Bošnjaki definirali kot del južnoslovanske etnicitete (starejši pisatelji bi rekli pleme), ki se je kot narod izoblikoval in živi na zgodovinskem prostoru bosanske državno-pravne ideje in kulturne misli (Imamović 2003: 315–329).

»Ta prostor se nahaja na Balkanu in v Evropi, ki oba predstavljata, poleg slovanskega porekla in jezika ter islama, dva daljša elementa bošnjaške identitete. Bošnjaki so avtohtoni evropski muslimani« (Imamović 1979: 171–188).

S pojavom Turkov-Osmanlij v Bosni se je pričel proces sprejemanja islama, ki je trajal več kot 250 let. Islam so sprejeli tako nekdanji bosanski kristjani kot tudi katoliki in pravoslavci, pripadniki vseh slojev prebivalstva, posebno pa kmetje. Proces sprejemanja islama je bil najintenzivnejši v prvih 150-ih letih osmanske oblasti, posebno pa v 16. stoletju. Takrat je šlo predvsem za rezultat dinamizma, nove vere in države ter nekatere psihološke in fizične prisile ali bošnjaške predisponiranosti (Imamović 2003: 315–329).

»Bošnjaška islamska, tj. verska, izkušnja se ustanavlja na učenju in v praksi hanefijske pravne šole. Ta šola se ima za svobodoumno in njeni dosledni se imenujejo »ljudje samostojnega mišljenja« (Bringa 1997: 25). Po tolmačenju hanefijske šole je islam vera razuma. V tem smislu zavrača vsak verski fundamentalizem kot slepo pridrževanje zakona.

4.4.1 Homogenost / heterogenost islama v Bosni in Hercegovini

Bosanski islam je v socializmu živel v nekakšni izolaciji od dogajanja v islamskem svetu, po padcu socializma pa je prišlo do vzpostavljanja številnih vezi s tem svetom. Še bolj so se le-te okrepile zaradi vojne, med njimi pa so bile najvplivnejše skupine mednarodnega džihada (boj za vero), torej ljudje, ki so prišli kot islamski vojni prostovoljci ali islamski misijonarji. Ves čas vojne so nastajali spori z lokalnimi prebivalci, tradicionalisti, ki so več desetletij živeli v islamu kot muslimani. Ti ljudje so bili, kot je napisal Tone Bringa (v Azinović, 2007: 126–127), »muslimani na bosanski način«. In ni bilo potrebe, da nekdo pride iz islamskega sveta in jih poučuje, kaj pomeni biti musliman.

V intervjuju vplivni efendija¹ Agić zelo jasno nasprotuje nestrpnim islamskim misijonarjem, ki želijo dokazati, da je islam edina prava vera (Azinović 2007: 131). Po njegovem mnenju je ves njihov proces širjenja islama zelo rigiden, neelastičen in grob. Razširjanje in utrjevanje konfrontacijske vahabistične razlage islama v BiH, razumljenega kot ideologija tako imenovanega globalnega džihada in z njim povezane skupine, kot je Al-Kaida, je eden od glavnih razlogov, da je BiH razumljena kot idealno področje za rekrutacijo in delovanje teroristov (prav tam). Sicer pa naj bi bilo po njegovem mnenju sprejemanje takšne razlage islama zelo pogubno za muslimanske vernike v BiH (prav tam). Agić trdi (prav tam), v kolikor se širjenja vahabizma v BiH ne bo kontroliralo, obstaja možnost, da tudi tradicionalni islam v BiH spremeni svojo podobo.

Po mnenju Azinovića (2007: 135–137) bosanski muslimani na eni strani vsekakor pripadajo islamski religijski tradiciji, na drugi strani pa nečemu, kar bi lahko poimenovali evropska kultura. Vahabistična ideologija, ki s svojim konfrontacijskim karakterjem spodbuja konflikte znotraj enega nacionalnega korpusa in ga vleče v razgledne antagonizme z ostalimi etničnimi in verskimi konflikti v združeni večnacionalni skupnosti, kot je BiH, dodatno povzroča konflikte in trga z vojno začeto tkivo družbe ter onemogoča njegovo zdravljenje.

4.4.1.1 Vahabizem vs. islam v Bosni in Hercegovini

Vahabizem je sunitsko puritansko gibanje, ki se je v 18. stoletju razširilo na Arabski polotok in si hitro pridobilo velik vpliv s svojo radikalno razlago islama, ki temelji na enotnosti v Alahu in zavrača čaščenje svetnikov. Imenovano je po Muhamedu ibn Abdul al Vehabu. Največ vahabitov danes živi v Savdski Arabiji, kjer gibanju že vse od njegovih začetkov pripada tudi kraljeva družina (Stramšek: 2004, 33–36).

Kar zadeva ortodoksni vahabizem², ta deluje kot obsedenost s kolektivno identifikacijo: »v pravem pomenu besede ne more poznati ideje narodnosti, zlasti ne takšne, ki bi sekala

¹ Efendija pomeni v muslimanskem okolju spoštljiv naziv za gospoda.

² Ko vahabizem imenujem ortodoksni, želim poudariti pravovernost privrženecv vahabizma, ki ga imajo za edino pravo vero.

versko skupnost ali bi ji bila nasprotna« (Južnič 1993: 294). Danes bosanski vahabiti delujejo kot avtonomna in neodvisna skupina. V BiH jih je nekaj tisoč. Trdijo, da so poslani od Alaha, zato prakticirajo izvorni islam ter hočejo spremeniti državo, šolstvo, zdravstvo, ..., Bosno in Bošnjake. Misijonarstvo organizirajo javno, največkrat v obliki predavanj (tudi desetkrat mesečno) z izključno islamskimi temami. Izdajajo svoje revije in so voditelji programov na radijskih postajah. Tako predstavljajo antipol ostalim, tako imenovanim tradicionalnim muslimanom (Fazlić 1998 v Stramšek: 2004, 33–34).

Vahabiti poznajo Kuran in Hadit kot svoje osnovne tekste, ki se jih tolmači tako, kot so jih razumele prve tri generacije privrženecv islama. Sebe vidijo kot gibanje za vrnitev pravega islama ter osvoboditev od vseh novosti islama in z leti nastalega vraževerja. Pravila vahabizma, ki temeljijo izključno na Koranu, so nenaklonjena vsem inovacijam in med drugim prepovedujejo razkošno življenje, ples, igre, glasbo ter kajenje tobaka. Trdijo, da danes obstajajo številni obredi, ki so nasprotni islamu. Na primer, poslušanje glasbe in gledanje televizije; fotografiranje in slikanje živih bitij, ki imajo dušo; molitve na grobovih (molitev na Muhamedovem grobu imajo za skrivni politeizem); praznovanje svetnikov in prerokov (dovoljeno je le praznovanje Alaha); nošenje amalija in verovanje v njegovo moč; inovacije v religiji (npr. novi verski obredi); priznanje kakršnegakoli preroka ali angela v molitvah, razen Boga (vahabiti verjamejo, da je ta običaj politeističen po svoji naravi); praznovanje praznikov sufi svetca (prav tam).

Vahabizem je v BiH prišel med vojno v začetku 90. let, ko je na pomoč bošnjaški vojski prišlo do 6.000 tujih islamskih borcev. V Srbiji za vahabije štejejo pripadnike radikalnih muslimanov, v BiH, kjer je vse več vesti o njihovem delovanju, pa s tem izrazom označujejo tiste, ki so državljanstvo BiH pridobili iz razloga sodelovanja v vrstah bošnjaške armade med vojno v obdobju od 1992 do 1995. O delovanju vahabij občasno poročajo tudi v Črni Gori in uradno naj bi veljalo, da "gre za muslimane, ki svojo vero izpričujejo drugače kot večina drugih prebivalcev islamske vere" (prav tam). V vahabizmu so v zadnjih dveh desetletjih našle navdih številne skupine islamskih skrajnežev po svetu, med katerimi je najbolj znana teroristična mreža Al Kaida.

Najbolj dejavna vahabitska organizacija v BiH je Aktivna islamska mladina. Organizacija aktivne islamske mladine (AIO) se je ustanovila leta 1995. Njen organizator in direktor centrale v Sarajevu je Ismet Fazlić. Organizacija je izključno bošnjaška. Do leta 1998 so se člani in aktivisti, ki niso starejši od 25 let, povečali za desetkrat. Nekateri podatki kažejo, da naj bi bil vsaj eden od stotih muslimanov pripadnik vahabitskega gibanja in učenja, čeprav bi bilo resničnost tega podatka težko preveriti (Agić 2001 v Stramšek: 2004, 33).

4.5 ODREDBA DAYTONSKEGA SPORAZUMA O TUJIH VOJAKIH - BOJEVNIKIH

V političnem delu Daytonskega sporazuma je zapisano, da morajo prej omenjeni tuji vojaki zapustiti območje BiH (Pisarna Visokega predstavnika mednarodne skupnosti):

»Še posebno vse tuje moči, vključno z nekaterimi svetovalci, vojaki za svobodo, učitelji, prostovoljci, osebe iz sosednjih ter drugih držav, bodo zapustili teritorij Bosne in Hercegovine v skladu s členom 3 paragrafa 1.«

Ta člen Daytonskega mirovnega sporazuma je pravni in politični temelj za začetek procesa revizije državljanstva. Takoj po podpisu sporazuma večji del tujih vojakov v BiH tudi to ozemlje zapusti, vendar pa del teh tujih vojakov, ki so v času vojne pridobili bh. državljanstvo, v BiH ostane. Mednarodna skupnost je začela kasneje pritiskati na oblast, naj le-ta reši vprašanje pravilnosti in upravičenosti pridobljenih državljanstev. Torej, ali naj državljanstva odvzamejo in vojake deportirajo iz BiH. Seveda je pri tem potrebno sprva preučiti vzroke in kronologijo pojava tujih vojakov v BiH (Pisarna Visokega predstavnika mednarodne skupnosti).

4.5.1 Prihod tujih vojakov - borcev v Bosno in Hercegovino

Vojska Republike Bosne in Hercegovine (ARBiH), ki je obsegala zelo veliko število bošnjaških beguncev in razseljenih oseb, ki so jih iz njihovih domov pregnale srbske in

hrvaške oborožene sile, je imela od vseh treh vojaških sil največ uspehov pri novačenju. Kljub temu pa je ARBiH med svoje vrste sprejela več tisoč tujih muslimanskih borcev (Azinović 2007: 39–46).

Večina jih je bila arabsko govorečih iz držav Bližnjega vzhoda in Severne Afrike in številni med njimi so svoje borilne veščine izpopolnili med afganistanskim odporom proti sovjetski okupaciji v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Sebe so imenovali »mudžahedini« in so bili med vojno večino časa le formalno pod nadzorom ARBiH, vendar so bile zaradi domnevnega okrutnega nasilja proti civilnemu prebivalstvu zoper njihove poveljnike vložene obtožnice zaradi vojnih zločinov. Večina se jih nikoli ni vključila v bosansko družbo, vendar se je več sto mudžahedinov poročilo z bošnjaškimi ženami in pridobilo bosanske potne liste. V nasprotju z določbami Daytonskega sporazuma jih je več sto po vojni ostalo v Bosni, kjer živijo večinoma v vaseh, iz katerih so bosanski Srbi pobegnili ali bili izgnani (Azinović 2007: 39–46).

Danes veljajo za mudžahedine³ vsi tuji vojaki, ki so se v času vojne borili na strani tedanje Armije RBiH kot prostovoljci iz mnogih islamskih držav, kot so Savdska Arabija, Pakistan, Turčija, Alžirija, Afganistan, Egipt, Iran, Sudan, Sirija ipd. Teh naj bi bilo v vrhuncu vojne, v začetku leta 1995, nekaj tisoč (Azinović 2007: 39–46).

Vprašanje velikega števila verskih vojakov je lahko upravičeno ob dejstvu, da je v Armiji RBiH vojakov primanjkovalo. Posamezne islamske države so uspele posredovati tudi finančno pomoč slabo oboroženi Armiji RBiH. Vendar ne smemo prezreti možnosti, da je bila želja teh držav, da s prihodom za bitko pripravljenih prostovoljcev na to območje razširjajo svoje vplive in vahabizem (prav tam).

Čeprav ne obstajajo uradni podatki o številu tujih bojnikov v BiH, se predvideva, da jih je bilo vsaj okrog tri tisoč. Manj znano pa je, da niso bili zgolj mudžahedini tuji bojniki, saj so v okviru Vojske RS bojevali tudi prostovoljci iz Rusije, Romunije, Grčije, Moldavije,

³ Kot sem pojasnila v prejšnjem odstavku, so se tako poimenovali sami, zato v nadaljevanju tudi sama zanje uporabljam to poimenovanje.

Ukrajine in drugih vzhodnoevropskih držav (prav tam). In revizija državljanstev se nanaša tudi na njih.

Nekateri mudžahedini so po koncu vojne leta 1995 odšli v »sveto vojno« na druga bojišča po svetu, a mnogi (večina analitikov trdi, da večina) so ostali v državi in si z domačinkami ustvarili družine. Zdaj živijo predvsem v osamljenih skupnostih na podeželju po strogih islamskih pravilih. Oblasti in javnost so se za njih znova začeli zanimati po napadih 11. septembra 2001, ko so Američani povezave z napadalci odkrili tudi v BiH (prav tam).

4.6 REVIZIJA DRŽAVLJANSTEV

Komisija za revizijo odločitev o naturalizaciji tujih državljanov v Bosni in Hercegovini je bila ustanovljena februarja 2006. Zadolžena je bila, da v roku šestih mesecev preveri načine, s pomočjo katerih so naturalizirani prebivalci pridobili ta status.

Določeno je, da se osebam, za katere bo določeno, da so nezakonito prišle do bh. potnega lista, državljanstvo odvzame. Te osebe naj bodo tudi deportirane iz države. Revizija obsega vse tiste državljanse BiH, ki so to postali v obdobju od aprila 1992 do konca leta 2005. Na preverjanju je skupno okoli 1.500 takšnih oseb.

Ustanavljanje komisije je bilo omogočeno šele potem, ko je Predstavniški dom Parlamentarne skupščine BiH sprejel spremembe Zakona o državljanstvu, ki obsegajo ustanovitev te državne komisije. Poudariti je potrebno, da je bilo vse to narejeno pod velikim pritiskom mednarodne skupnosti (Azinović 2007: 78–84). V spremenjenem zakonu je bilo tudi določeno, da so vse odločitve Komisije za revizijo državljanstev dokončne možnost pritožbe ne obstaja.

Pod pritiskom mednarodne skupnosti so se revizije državljanstev, pridobljenih z naturalizacijo, izvajale tudi prej. Vendar te komisije niso imele pooblastila, da smejo državljanstva tudi odvzeti. Lahko so le začele upravni postopek. Njihova naloga je bila zgolj, da podatke o opaženih nepravilnostih posredujejo entitetskemu ministrstvu za

notranje zadeve, ki naj nato odloči o eventualnem odvzemu državljanstva.

Že leta 1999 so predstavniki HDZ-ja v parlamentu poskusili sprožiti postopek o odvzemu nelegalno pridobljenih bh. državljanstev, predvsem tistih, ki so jih dobili mudžehadini (*Politika*, 13. 9. 1999). Po odmevnem dogodku v ZDA 11. septembra 2001 je oktobra vlada odvzela okoli 100 državljanstev. Leta 2002 se je izvršila ponovna revizija, po kateri je državljanstvo izgubilo še 41 ljudi.

Državna komisija za revizijo dodeljenih državljanstev je bila ustanovljena s sklepom Sveta ministrov BiH. Njen prvi mandat je trajal pol leta, bil podaljšan na eno leto, nato pa je OHR mandat podaljšal še za dodatno leto. Komisija je morala ugotoviti, ali so vsa dodeljena državljanstva dodeljena po veljavnih prepisih. V kolikor je ugotovila, da to ne velja, je dolžna državljanstvo odvzeti in odločbo posredovati Službi za delo s tujimi državljani, ki mora poskrbeti, da je njihov status reguliran ali da so deportirani iz BiH. Komisija je v prvem delu revizije pregledala 1.320 dodeljenih državljanstev. Izrekla je 856 odločb, 465 primerov pa je še v fazi preverjanja (Azinović 2007: 78–84).

4.6.1 Odvzemanje državljanstev

Vlada BiH je Komisijo ustanovila marca 2006, njena naloga pa je, da do februarja 2007 opravi revizijo 1.500 državljanstev, podeljenih od leta 1992. V veliki meri gre za muslimane, katerih več kot polovica je arabskega porekla. Gre za ljudi, ki so sodelovali v vojni ali so bili dejavni v islamskih človekoljubnih organizacijah. Med vojno se je na strani muslimanskih sil borilo tudi več sto mudžahidov, islamskih borcev, večinoma arabskega porekla. V skladu z Daytonskim mirovnim sporazumom iz leta 1995 bi morali le-ti oditi iz države, a so nekateri ostali in dobili državljanstvo. Nekateri izmed njih so ga pridobili zaradi vojnih zaslug, drugi pa zaradi porok z domačinkami (Azinović 2007: 78–84).

Državna komisija za revizijo odločb o naturalizaciji tujih državljanov je, po zadnjih podatkih, izrekla 367 odločb o odvzemu bh. državljanstva. V 346 primerih oseb je bilo

ugotovljeno, da ne obstajajo razlogi za odvzem državljanstva.

Od 367 oseb, ki so jim izrekli odločbo o odvzemu državljanstva, prihaja 72 oseb iz Turčije, 31 iz Egipta, 30 iz Alžirije, 21 iz Sirije, 27 iz Tunizije, 23 iz Sudana, 20 iz Rusije itd. (Azinović 2007: 78–81).

Ministrstvo za notranje zadeve Federacije BiH je dodelilo 220 rešitev za državljanstvo BiH, 115 rešitev je izdalo bivše Ministrstvo za civilne zadeve in komunikacije BiH, 32 rešitev pa Ministrstvo za notranje zadeve Republike Srbske.

Svet ministrov BiH je odločil, da bo pravosodnemu organu posredoval Poročilo o delu Državne komisije za revizijo odločitev o naturalizaciji tujih državljanov v BiH za obdobje od 1. marca 2006 do 31. januarja 2007, tako kot tudi vsem ministrstvom, ki so vodila prvostopenjski postopek in odločila o dodelitvi državljanstev BiH zaradi bodočega postopka. Poročilo bo dostavljeno tudi Tožilstvu BiH in drugim pristojnim tožilstvom zaradi ocene dela posameznih institucij in posameznikov, ki so sodelovali pri dodeljevanju državljanstev (Azinović 2007: 78–81).

Od vseh pridobljenih odločb pristojnih organov, ki so v prvostopenjskem procesu odločali o odvzemu državljanstva BiH, je skupno izvzeto 1.321 odločb. Od teh je 855 takih, ki so pravno osnovo za dodelitev bh. državljanstva pridobili na osnovi spornega 8. in 9. člena Zakona o državljanstvu R BiH oziroma 13. člena Zakona o državljanstvu RS. Poudariti velja, da govorimo o dodelitvi državljanstev BiH, kjer je kot pravna osnova služila edino udeležba v vojnih spopadih v oboroženih silah Armije BiH oziroma Vojske RS (Azinović 2007: 78–81).

MUP Kantona Sarajevo ni Komisiji nikoli dostavil podatke o prijavi in odjavi prebivališča tistih oseb z njihovega področja, ki so bile predmet revizije. Ugotovljeno je bilo, da se v arhivu MUP-a FBiH nahaja 122 vloženi vlog oseb tujega porekla, ki so zaprosile za dodelitev državljanstva BiH z naturalizacijo, vendar ne obstaja povratna informacija o tem, ali so vloge rešene.

4.6.2 Neregularnosti v procesu dodelitve potnega lista

Pri preverjanju, ki je bilo izvršeno v Direkciji CIPS-a je ugotovljeno, da je ena od oseb registrirana v bazi podatkov civilnega registra. Za vseh 367 oseb, sedaj že nekdanjih bh. državljanov, je ugotovljeno, da so v večini primerov prišli do državljanstva, ki nima nobene realne povezave z BiH. Torej nimajo prijavljenega prebivališča, nimajo naslova bivanja v BiH niti niso oddali vloge za pridobitev osebne izkaznice BiH.

Državljanstvo je odvzeto osebam, ki so ga pridobile s prevaro, s pomočjo lažnih informacij ali s skrivanjem kateregakoli relevantnega dejstva, ki se lahko nanaša na vlagatelja, ter tistim, ki se niso odzvali na javno vabilo državne komisije, da do časovnega roka posredujejo relevantne podatke. Komisija je ugotovila, da so posamezna veleposlaništva BiH ter konzularna predstavništva dodeljevala državljanstvo osebam brez potrebne celotne dokumentacije. Zaradi tega ni bilo mogoče ugotoviti točno število dodeljenih državljanstev BiH preko DKP, čeprav so imela konzularna predstavništva dolžnost, da vodijo evidenčne knjige. Pomanjkljivosti pri delu so najdene tudi pri Ministrstvu civilnih zadev BiH, kjer je bilo ugotovljeno, da ne obstaja urejena evidenca (Azinović 2007: 82–84).

V reviziji je ugotovljeno, da imajo nekatere osebe dve ali celo več rešitev o dodelitvi bh. državljanstva, uporabljajo več identitet kot tudi več osebnih dokumentov. Naj spomnimo, da so nekateri od naturaliziranih bh. državljanov priznali, da so za vpis v matično knjigo plačali tudi po 1.000 dolarjev. Medtem, ko komisija v času revizije tega ni ugotovila, bi lahko država od vseh 1.500 naturaliziranih bh. prebivalcev afro-azijskega porekla precej zaslužila (Azinović 2007: 82–84).

4.6.3 Kršitev človekovih pravic v procesu revizije

Helsinški komite za človekove pravice v BiH, Amnesty International in Mednarodni komite za človekove pravice so izrazili zaskrbljenost, da bi aktivnosti Državne komisije BiH za revizijo odločitev o naturalizaciji tujih državljanov (komisija), ki je s svojim delom začela

marca 2006, lahko pripeljale do transferja osebe iz države, s čimer bi lahko prišlo do resnih kršitev človekovih pravic (Seznam ljudskih pravic v BiH 2007).

Odvzemanje državljanstev je sprožilo negotovanje in ogorčenje med organizacijami, ki trdijo, da bodo ti ljudje morali zapustiti svoje družine, po izgonu pa nekaterim v njihovih domovinah grozi tudi zapor. Po njihovem mnenju so ti ljudje za BiH storili veliko, zato je odvzem državljanstva nepravilčen in gre za resno kršenje človekovih pravic.

Mnogo rešitev o odvzemu državljanstev ni pravno utemeljenih, v mnogih primerih osebe niti niso bile zaslišane ali niso imele možnosti, da se zagovarjajo osebno ali s pomočjo odvetnika. Drugi, večji problem predstavlja deportacija oseb, ki jim je bilo odvzeto državljanstvo. V nekaterih primerih so osebe deportirane v države, kjer jim grozi smrtna kazen ali mučenje oziroma drugi nehumani in ponižujoči postopki. Čeprav je BiH ratificirala Evropsko konvencijo o človekovih pravicah in svobodi in četudi je zanjo obvezujoče, da spoštuje pravico, ki opredeljuje, da nihče ne sme biti izročen državam, v katerih jim grozi smrtna kazen ali mučenje, se deportacije še naprej izvajajo (Helsinkiški komite za ljudska prava u BiH).

V skladu z Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu BiH, ki je bil veljaven novembra 2005, je komisija dobila nalogo, da opravi revizijo statusa državljanov, ki so dobili bh. državljanstvo v obdobju od 6. aprila 1992 do 1. januarja 2006. Komisija je lahko predlagala Svetu ministrov BiH, da odvzame državljanstvo tistim, za katere meni, da so ga pridobili v nasprotju z veljavnimi prepisi ali na osnovi lažnih informacij in v primerih, v katerih posamezniki ne bi ostali brez kateregakoli državljanstva. Torej, komisija za odvzem bh. državljanstev trdi, da bodo državljanstva odvzeta po zakonskih predpisih in se morebitnemu kršenju človekovih pravic komisija ne more izogniti oziroma to niti ni njena naloga in skrb. Njena dolžnost je preveriti postopek pridobitve takšnih državljanstev in jih ob ugotovljenih nepravilnostih odvzeti. Naloga druge organizacije pa je odločitev o tem, kaj narediti s tovrstnimi državljani. Torej šele na tem mestu nastopi morebitno kršenje človekovih pravic z izgonom ljudi iz države.

5. TEKSTUALNA ANALIZA

Tekstualna analiza kritične diskurzivne analize proučuje, kako so strukturirane, kombinirane in razvrščene propozicije, ki jih razume kot trditve oziroma kot najmanjše delce, ki lahko denotirajo dejstva o določeni vsebini. Vsaka od propozicij ima vrednost resnice: lahko je točna ali napačna (Erjavec in Kovačič 2007: 37). Analiza diskurza kot tekstualne analize je analiza oblike in vsebine. Razumemo jo lahko kot analizo delovanja tekstov znotraj družbeno–kulturne prakse, saj predpostavlja, da so novice produkt družbenega in političnega sveta, o katerem novinarji poročajo. Predstavniki kritične diskurzivne analize opozarjajo na proces selekcije in transformacije novic, na težnjo k posploševanju, stereotipizaciji, ustvarjanju konsenza med bralci in potrjevanju prevladujoče ideologije. Da bi te težnje dokazali, uporabljajo semantično analizo teksta, s katero skušajo dokazati, s kakšnimi tekstualnimi značilnostmi se te težnje uresničujejo.

Prednost kritične diskurzivne analize pred drugimi tekstualnimi analizami je, da analitik proučuje tisto, kar je v tekstu prisotno, ter tudi tisto, kar v tekstu *ni* prisotno. Kritična diskurzivna analiza predpostavlja, da je vsak vidik tekstualne vsebine rezultat izbire, tj. izbira uporabe določenega opisa osebe, dogodka ali procesa; izbira oblikovanja določene povedi; izbira vključitve določenega dejstva, mnenja, argumenta in ne kakšnega drugega (Erjavec in Kovačič 2007: 38).

5.1 Predstavitev analiziranih dnevnikov

Nezavisne novine so vodilni dnevnik v Republiki Srbski s sedežem v Banja Luki. Pripadajo podjetju Journalistic, Editorial, and Graphics Company (NIGP). NIGP zajema tednik *Nezavisne novine*, ki je bil prvič izdan decembra 1995; dnevni časopis *Nezavisne novine*, radio NES, prvič izdane v juniju 1997 in revijo za žene, *Minja*, prvič izdano oktobra 2000.

Direktor, Željko Kopanja, je svojo novinarsko pot začel pri banjaluškem "*Glasu*". Med vojno v BiH je poročal za beograjski tednik "*Telegraf*". Po koncu vojne leta 1996 je v

Banja Luki ustanovil dnevni časnik *Nezavisne novine*, ki se kritično opredeljuje do vladavine Srbske demokratične stranke v Republiki Srbski. Leta 1999 je časnik objavil vrsto prispevkov o vojnih zločinih srbskih paravojaških enot nad Bošnjaki. Nekaj mesecev zatem je njegov avtomobil eksplodiral, Željko Kopanja pa je v nesreči izgubil obe nogi. Po Kopanjinem prepričanju je bil namen atentata prekiniti serijo prispevkov na to temo, vendar jim to ni uspelo. Novinarski poklic je v Bosni še vedno zelo nevaren. Ustanovitelj *Nezavisnih novin* kljub vsemu ostaja optimist, saj meni, da bo BiH nekoč postala »normalna« država. Upanje med drugim vidi tudi v tem, da so se politične razmere na Hrvaškem in v Srbiji spremenile. Po Kopanjinem mnenju je prihodnost bosanskih medijev v delovanju medijskega trga. Dandanes se namreč mediji, ki so blizu nacionalnim strankam, financirajo tako, da sklenejo enoletno pogodbo o oglaševanju državnih firm v svojem mediju. Med številnimi uglednimi mednarodnimi priznanji je dobil tudi priznanje ameriške Komisije za zaščito novinarjev (Mediawatch, 2001).

Svoja dopisništva ima časnik še v Sarajevu in Mostarju. Zaposluje več kot 225 ljudi iz vseh treh etičnih skupin, kar kaže, da so iz majhne, z nekaj pisalnimi stroji, zrasle v veliko moderno družbo. Dnevno natisnejo okoli 55.000 izvodov dnevnika *Nezavisne novine*, tedensko pa 18.000 izvodov tednika *Nezavisne novine*. Večina bralcev seveda biva na območju Republike Srbske.

Dnevni avaz je vodilni dnevnik v Federaciji BiH s sedežem v Sarajevu. Svoja dopisništva ima v Tuzli, Mostarju, Zenici, Brčkem, Bihaću, Banja Luki, Travniku, Bijeljini, Goradžu in Gračanici.

Podjetje Avaz je bilo ustanovljeno leta 1993, osnoval ga je Fahrudin Radončić, ki je sedanjí predsednik uprave. Poleg dnevnika *Dnevni avaz* izdaja še nekatere druge revije, kot sta Azra in Sport. Danes je dnevnik *Dnevni avaz* najbolje prodajani dnevnik v BiH. Njegova dnevna naklada se giblje med 90.000 in 100.000 izvodov.

Dnevnik je imel vedno dobre povezave s stranko SDA (Stranka demokratske akcije) in je v svojem pisanju največkrat provladno usmerjen. Na vprašanje politične orientacije bi lahko

odgovorili, da je neopredeljen, kar je razvidno iz njihovega pisanja (Dnevni avaz, 2007). Glede na splošno prepričanje lahko trdimo, da ima omenjeni časopis največji vpliv na bošnjaško javnost.

5.2 Tekstualna analiza prispevkov

Tekstualna analiza je prva raven analize novinarskega diskurza. Gre za analizo, obliko in vsebino diskurza.

V diplomski nalogi sem uporabila analizo tem, analizo virov ter analizo poimenovanja. Novinarji obravnavajo različne družbene dogodke in situacije, ki jih lahko povežemo v tematske sklope. Tema je torej to, o čemer v tekstu govorimo na makro ravni. Ker teme na makro ravni novinarskega sporočanja posredujejo najpomembnejšo informacijo, si jih občinstvo tudi najbolj zapomni. Z drugimi besedami, negativne teme oblikujejo negativno »mišljenje« občinstva. Na splošno lahko rečemo, da novinarji izbirajo teme, ki »nas« povezujejo z dobrimi dejanji, »njih« pa z negativnimi (Erjavec in Kovačič 2007: 72–73).

Novinarske prispevke sestavljajo izjave in viri. Zato je ključnega pomena, koga novinarji navajajo eksplicitno, koga manj eksplicitno in koga sploh ne navajajo. Navajanje virov je tudi ključni pokazatelj novinarske (ne)pristranskosti, saj morajo novinarji navesti mnenja vseh, v dogodek vpletenih, udeležencev. Dostop do medijev imajo predvsem družbeno močni akterji, ki nastopajo kot »dostopni viri« in kot »zanesljivi viri« (Erjavec in Kovačič 2007: 73).

Pri analizi poimenovanja gre za način, kako so ljudje poimenovani v novinarskem diskurzu. Ima pomemben vpliv na način, kako so ljudje zaznani in upoštevani v družbi. Vsi imamo različne identitete, vloge in značilnosti, ki nas lahko pravilno opišejo, vendar nimajo istih pomenov. Način, kako so družbeni akterji poimenovani, določa ne le skupino, ki ji pripadajo, temveč označuje tudi odnos med govorcem in naslovnikom. Novinarji morajo prispevek opremiti z imeni ljudi, o katerih poročajo. Ključno je, da se zavedamo, da

poimenovanje vedno vključuje izbiro. Z izbiro določene družbene kategorije novinarji poimenovane vključijo v določeno kategorijo in jih izključijo iz drugih kategorij (Erjavec in Kovačič 2007: 47–49).

Poglavje je namenjeno analizi diskurza o reviziji bh. državljanstev v BiH v dnevniku *Nezavisne novine* in *Dnevni avaz*. Za analizo diskurza o reviziji bh. državljanstev v BiH je potrebno izbrati tista besedila, ki najbolje predstavljajo ta problem. Torej tista besedila, ki najbolje zrcalijo ista notranja nasprotja. Izbiro besedil lahko omejimo glede na čas, odkar obstaja problem v BiH, ter glede na akterje teh besedil. Svoje raziskovanje sem omejila na čas od septembra 2006 do februarja 2007, ker je raziskovalni problem v tem času postal najbolj aktualna tema, ter na dva vodilna dnevnika v BiH, in sicer *Nezavisne novine* in *Dnevni avaz*.

Tako želim ugotoviti, kakšno vlogo in pomen ima revizija bh. državljanstev v dveh vodilnih dnevnikih. Pozornost sem namenila predvsem temu, kaj in kako dnevnika sporočata bralcem o reviziji državljanstev. Kako sporočata bralcem potek procesa odvzemanja bh. državljanstev? Ali povezujeta pridobitev bh. državljanstev z islamom in terorizmom? Ali ohranjata prevladujočo percepcijo islama kot terorizma? Pri tem gre za vzorec poročanja, ki prikazuje islam skozi prizmo negativnih zahodno–krščanskih stereotipov, etnocentrizma, zavračanja in nepoznavanja islama.

Rezultate analize sem kasneje skušala s pomočjo teoretičnih izhodišč pojasniti in jih osmisliti s kritično analizo novinarskega diskurza. Gre za kritično analiziranje besedil z namenom realnega prikazovanja dejanskosti ter prikazovanjem teksta kot dela širšega konteksta. Po tovrstni metodologiji se najpogosteje analizirajo besedila o rasizmu, etnicizmu, spolni neenakopravnosti in nasploh vsa besedila, ki na kakršenkoli način diskriminirajo nekoga ali nekaj.

Analizo diskurza o reviziji bh. državljanstev v BiH sem izvedla s pomočjo analize stališč, ki sta jih dnevna časnika, *Nezavisne novine* in *Dnevni avaz*, izrazila v svojih prispevkih. Diskurzivna analiza je pokazala, kako se preko diskurza o reviziji bh. državljanstev v BiH

vzpostavljajo identitete dveh akterjev.

V analiziranem obdobju je bilo o omenjeni temi v *Dnevnem avazu* objavljenih 11 prispevkov, v *Nezavisnih novinah* pa 7 prispevkov. Prispevki vključujejo različne novinarske žanre: vesti, razširjene vesti, poročila, članke, intervjuje in reportaže.

5.2.1 Analiza tem

Kot smo že omenili, temo uokvirja tisto, kar prispevek upoveduje. Izbira tem je pomemben diskurzivni element, saj izraža družbene dimenzije novic.

Večina prispevkov o reviziji bh. državljanstev v obravnavanem obdobju se nanaša na sporno pridobljena bh. državljanstva tujih bojevnikov. Tematizira njihovo arabskost, povezavo z mednarodnim terorizmom in morebitnim delovanjem organizacije Al-Kaida v BiH. Prevladuje poudarek na sporno pridobljenih bh. državljanstvih tujih bojevnikov iz arabskih dežel ter s tem posledično povezanim morebitnim delovanjem mednarodnega terorizma islamskih skrajnežev v BiH.

Prav v takšni meri je bila razširjena tema o vprašljivo pravičnem izvajanju revizije bh. državljanstev ter morebitnem kršenju človekovih pravic pri odvzemanju teh državljanstev.

Novinarji so se vprašanja o reviziji bh. državljanstev, torej vprašanja odvzemanja državljanstev osebam, ki naj bi ga dobile po nezakonitih poteh, lotili tako politično in pravno kot tudi moralno. Srbske *Nezavisne novine* so se vprašanja v večini primerov lotile politično in pravno, zgolj v enem izmed prispevkov pa je vprašanje o odvzemu državljanstva obravnavano z moralnega vidika. Bosansko–hercegovski *Dnevni avaz* se vprašanja loteva predvsem moralno.

Izražanje sodb o dodeljenih bh. državljanstvih in s to temo povezanih dejanj ter izjav je v širšem družbenem kontekstu analiziranih prispevkov enostavno razložljivo, saj je šlo za čas

med izvajanjem revizije bh. državljanstev. V BiH prostoru sta se med drugim oblikovala dva tabora, ki sta o temi zastopala nasprotni stališči in skušala pridobiti vsak čim več pristašev. Ker je šlo pri reviziji bh. državljanstev v veliki meri tudi za debato o prihodnosti obravnavanih državljanov, o kateri je težko zagotoviti preverljiva dejstva, se je v prispevkih izražala politična pristranskost ene in druge strani. Novinarji so v prispevkih izpostavljali kršenje človekovih pravic, odvzem očetov majhnim otrokom, izgon ljudi iz države ipd.

Tipičen primer v *Nezavisnih novinah*:

»Terzić je včeraj zagotovil, da bodo vse nadaljnje procedure v postopku z naturaliziranimi državljani skladne z Evropsko konvencijo o zaščiti človekovih pravic« (*Provjera državljanstava biće u skladu sa zakonom, 14. 9. 2006*).

(»Terzić je juče garantovao, da će dalje procedure u postupanju s naturalizovanim državljanima biti u skladu s Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.«)

Tipičen primer v *Dnevnom avazu*:

»Okoli tri tisoč Zeničarjev se je včeraj zbralo na Trgu Alije Izetbegovića na zboru »Ne odvzemi mi očeta« v znak podpore tristotim naturaliziranim državljanom BiH, katerim Komisija Sveta ministrov namerava ali pa je že odvzela državljanstvo« (*Ne odvajajte djecu od njihovih očeva, 27. 2. 2007*).

(»Okolo tri hiljade Zeničana jučer se okupilo na Trgu Alije Izetbegovića na skupu »Ne otimaj mi babu«, u znak podrške za tristotinjak naturaliziranih državljanima BiH, kojima Komisija Vijeća ministara namjerava ili je već oduzela državljanstvo.«)

Analiza tem je obenem pokazala, da obstaja ključna razlika med srbskim in bosansko–hercegovskim dnevnim časopisom, saj srbski obravnava problem z vidika pravilnosti in zakonitosti izvajanja revizije, bosansko–hercegovski pa z vidika nepravičnosti izvajanja revizije. Na primer, *Nezavisne novine* so objavile naslednje poročilo, ki že v naslovu tematizira problem zakonitosti: *Provjera državljanstava biće u skladu sa zakonom (14. 9. 2006)*. Naslednji tipični primeri naslovljenih prispevkov v *Dnevnom avazu* kažejo, kako je dnevnik tematiziral (ne)pravičnost izvajanja revizije: *Pola miliona građana moglo bi ostati*

bez državljanstva BiH (27. 9. 2006), Zašto iz BiH istjeruju 21 Zlatnog ljiljana (3. 11. 2006), Ne odvajajte djecu od njihovih očeva (27. 2. 2007).

Gre predvsem za teme o islamskem terorizmu. Islamski skrajneži so se v obravnavanem obdobju mnogokrat pojavljali, a ne kot glavna tema, temveč kot manjše podteme skladno z večino prispevkov o reviziji bh. državljanstev. Sicer je poudarjanje teme mnogo bolj prevladujoče v srbskem dnevnem časopisu *Nezavisne novine*. Tako je poleg enega izmed prispevkov v *Nezavisnih novinah* moč najti tudi prispevek o terorizmu v BiH.

Če analiziramo prispevke v dnevnem časopisu *Nezavisne novine*, lahko ugotovimo, da prispevki negativno konotirajo dodeljevanje bh. državljanstev med in po vojni. Negativnost se kaže predvsem v povezovanju teme dodeljevanja državljanstev z islamom in terorizmom. Novinarji časnika *Nezavisne novine* so se zavzemali tudi za čim hitrejšo razrešitev vseh sporno pridobljenih bh. državljanstev v času med in po vojni. Šlo je torej za podporo izvajanju revizije bh. državljanstev v BiH.

5.2.2 Analiza virov

Novinarske prispevke v večini sestavljajo citiranja virov, zato je pomembno, koga novinarji navajajo in koga ne. Navajanje virov je tudi ključni pokazatelj novinarske nepristranskosti, saj morajo novinarji navesti mnenja vseh, v dogodek vpletenih, udeležencev. Z analizo citiranih virov želim prikazati, kako avtorji prispevkov spremljajo in posredujejo novosti o reviziji bh. državljanstev.

V spodnji tabeli so na makro ravni prikazani citirani viri v posameznem prispevku.

Tabela 5.2.2.1: Število virov v dnevnikih *Nezavisne novine* in *Dnevni Avaz*

Viri / število virov v posameznem dnevniku	<i>Nazavisne novine</i>	<i>Dnevni Avaz</i>
Predsednik Sveta ministrov BiH	3	3
Predsednik predstavniškega doma parlamenta BiH	3	0

Minister za zunanje zadeve	1	0
Minister za civilne zadeve	1	2
Minister za varnost	2	1
Državna vlada	0	1
Vodja stranke za BiH	0	1
Podpredsednik stranke za BiH	0	1
Visoki predstavnik	1	0
Predsednik komisije za revizijo bh. državljanstev	3	1
Komisija za revizijo bh. državljanstev	0	2
Predsednik in drugi predstavniki društva Ensarije	1	1
Predsednik društva dobitnikov priznanja Zlatni ljiljan	0	1
Služba za odnose z javnostmi Tožilstva BiH	1	0
Neimenovani	0	3
Skupaj	16	17

V srbskih *Nezavisnih novinah* so največkrat citirane izjave najrazličnejših ministrov, politikov ter članov komisije za revizijo bh. državljanstev. Predsednik komisije za revizijo bh. državljanstva, predsedniki Sveta ministrov BiH ter predsednik predstavniškega doma parlamenta BiH so kot vir uporabljeni v kar treh od sedmih prispevkov.

Tabela 5.2.2.2: Viri v dnevniku *Nezavisne novine*

<i>Nezavisne novine</i>	Citirani viri
Preverjanje državljanstev bo skladno z zakonom (Provjera državljanstava biće u skladu sa zakonom)	Predsednik sveta ministrov, predstavniki društva Ensarije, predsednik komisije za revizijo bh. Državljanstev
Po odvetju bo omogočen ponovni vpis (Poslije oduzimanja omogučen ponovni upis)	Minister za zunanje zadeve, minister za civilne zadeve, predsednik sveta ministrov, predsednik predstavniškega doma parlamenta BiH
Odvzeto 156 nezakonito dodeljenih državljanstev (Oduzeto 156 nezakonito	Minister za varnost

dodijeljenih državljanstava)	
Preiskava tudi proti funkcionarjem (Istraga i protiv funkcionera)	Minister za varnost, služba za odnose z javnostmi Tožilstva BiH
Ostalo še okoli 500 primerov za revizijo (Ostalo još oko 500 slučajeva za reviziju)	Predsednik komisije za revizijo bh. državljanstev
Nevestno delo komisije (Neizvjestan dalji rad komisije)	Predsednik predstavniškega doma parlamenta BiH, predsednik sveta ministrov, predsednik komisije za revizijo bh. državljanstev
Podaljšan mandat komisiji za revizijo odločitev o naturalizaciji (Produžen mandat Komisiji za reviziju odluka o naturalizaciji)	Visoki predstavnik, predsednik predstavniškega doma parlamenta BiH

Bosansko–hercegovski *Dnevni avaz* navaja izjavo ministra za civilne zadeve zgolj v enem prispevku, v ostalih pa predsednike Sveta ministrov, strank ter društva Ensarije. Kot instituciji sta bili navedeni komisija za revizijo bh. državljanstev ter državna vlada. V enem izmed prispevkov je omenjeno, da sogovornik ni želel biti imenovan.

Tabela 5.2.2.3: Viri v dnevnem časopisu *Dnevni Avaz*

<i>Dnevni avaz</i>	Citirani viri
Brez bh. državljanstev bi skoraj ostalo še 150 oseb (Bez bh. državljanstva uskoro bi moglo ostati još 150 osoba)	Sogovornik ne želi biti imenovan
Nihče ne bo deportiran, če bo zadovoljil pogoje za bivanje v BiH (Neće biti deportiran niko ko bude ispunjavao uvjete za boravak u BiH)	Predsednik sveta ministrov, predstavniki društva Ensarije
Čim prej rešiti vprašanje dvojnega državljanstva (Što prije riješiti pitanje dvojnog državljanstava)	Minister za civilne zadeve
Pol milijona prebivalcev bi lahko ostalo brez	Podpredsednik stranke za BiH, vodja

državljanstva BiH (Pola miliona građana moglo bi ostati bez državljanstva BiH)	stranke za BiH
Brez državljanstva ostalo 92 oseb (Bez državljanstva ostale 92 osebe)	Komisija za revizijo bh. državljanstev, državna vlada
Terzić: Vuković ni tukaj z namenom, da kogarkoli izžene iz BiH (Terzić: Vuković nije tu da bilo koga istjera iz BiH)	Predsednik sveta ministrov
Brez bh. državljanstva ostalo še 64 oseb (Bez bh. državljanstva ostale još 64 osebe)	Minister za varnost, minister za civilne zadeve, predsednik sveta ministrov
Zakaj iz BiH ženejo 21 »Zlatnog ljiljana« (Zašto iz BiH istjeru 21 »Zlatnog ljiljana«)	Predsednik društva dobitnikov priznanja »Zlatni ljiljan«
Odvzeto bo veliko več od napovedanih 156 bh. potnih listov (Bit će oduzeto mnogo više od najavljenih 156 bh. pasoša)	Komisija za revizijo bh. državljanstev, neimenovan sogovornik iz komisije
Do sedaj smo odvzeli 330 državljanstev (Do sada smo odzeli 330 državljanstava)	Predsednik komisije za revizijo bh. državljanstev
Ne odvezemajte otrok od njihovih očetov (Ne odvajajte djecu od njihovih očeva)	Ni citiranih virov

Analiza je pokazala, da srbske *Nezavisne novine* v večini navajajo izjave ministrov in ostalih vladnih ljudi in s tem dajejo težo politični reprezentaciji. Bosansko–hercegovski *Dnevni avaz* pa največkrat navaja citate predsednika komisije za revizijo ter predstavnikov društva Ensarije in predsednika društva dobitnikov priznanja »Zlatni ljiljan«, ki so predstavniki obravnavanih državljanov v reviziji. Njihove izjave so predvsem moralno obarvane.

5.2.3 Analiza poimenovanja

Pri analizi poimenovanja gre za način, kako so ljudje poimenovani v novinarskem diskurzu. Način, kako so družbeni akterji poimenovani, določa ne le skupino, ki ji pripadajo, temveč označuje tudi odnos med govorcem in naslovnikom (Erjavec in Kovačič 2007: 47–49).

Na prvi ravni je analiza pokazala, da je srbski dnevnik *Nezavisne novine* poimenoval ljudi, ki jim je bilo odvzeto državljanstvo, z negativno konotacijo. Označeni so kot »ONI«, ki »ogrožajo / zavajajo / izkoriščajo / manipulirajo« »NAS«, »žrtve / dobre / odprte / evropske«. Torej »ONI« so povezani z negativnimi procesi, »MI« (novinarji, BiH, Evropejci) pa s pozitivni procesi. Časnika sta uporabila klasičen diskurz razlikovanja, v katerem novinarji reprezentirajo sebe in svoj komunikacijski krog pozitivno ter druge, od katerih se želijo distancirati, negativno (Van Dijk 1998). *Nezavisne novine* so vlogo »onih« prenesle tudi na Bošnjake, saj so prav »oni« tisti, ki so dali državljanstva tujim bojevnikom. Tak primer je komentar v enem izmed prispevkov »*Poslije oduzimanja omogočen ponovni upis*«:

»To priča o tem, da tudi Bošnjaki niso pripravljeni, da se enkrat za vselej izločijo od tistega, kar so od leta 1992 do 1995 storili tisti, ki so jim dodelili državljanstva. Bojim se, da nas bodo takšne odločitve pripeljale na pol poti do eksplozije. Takšne stvari ženejo Srbe od reforme policije po meri Bošnjakov. Ne veselimo se takšnih odločitev in želimo narediti željo po meri vseh ljudi, ki v njej živijo« (*Nezavisne novine*, 18. 9. 2006).

(To govori i da Bošnjaci nisu spremni da se jednom za sva vremena ograde od onoga što su od 1992. do 1995. godine činili oni kojima su dali državljanstva. Bojim se, da će ovakve odluke da nas dovedu na pola puta do eksploziva oko pasa. Takve stvari Srbe tjeraju od reforme policije po mjeri Bošnjaka. Ne radujemo se ovakvim odlukama i želimo da napravimo želju po mjeri svih ljudi koji u njoj žive.)

Bosansko–hercegovski dnevni časopis ni vzpostavljala črno–bele delitve na »NAS« in »NJIH«. Na eni strani je simpatiziral s tujimi vojaki, ki so jim odvzeli državljanstvo, saj so le-ti med vojno pomagali Bošnjakom, in z negativno konotacijo poimenoval državno komisijo kot tisto, ki je »proti interesom Bošnjakov«. Na drugi strani pa je isti novinar

nekaj dni prej ali kasneje negativno reprezentiral tuje vojake kot tiste, ki so na »nelegalen način« prišli do bosansko–hercegovaškega državljanstva ter predstavil druge konotacije, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju.

Nadaljnja analiza je pokazala, da dnevna časopisa v večini generalizirata ljudi, ki jim je odvzeto državljanstvo, ter vzpostavljata rasističen diskurz, katerega ključna značilnost je, da je rasa temelj družbe, ter prepričanje, da je pripadnost posameznika neki rasi osnova za njegov družbeni položaj (Haralambos in Holborn 1999: 696). *Nezavisne novine* so v svojih prispevkih skupino državljanov, ki so jim odvzeli državljanstvo, poimenovali kot »državljane afro-azijskega porekla«. Na primer, v prispevku »Provjera državljanstava biće u skladu sa zakonom«, v katerem novinar poudarja, da bo »delo komisije potekalo skladno z zakonom in bodo državljanstva vzeta vsem tistim državljanom BiH afro-azijskega porekla, ki so ga pridobili nezakonito«. Prav tako je v prispevku »Ostalo još oko 500 slučajeva za reviziju« poudarjeno, da so oblasti BiH odvzele 330 državljanstev, od katerih večina oseb prihaja iz afriškega in azijskega ozemlja. Novinarji tega dnevnika niso poimenovali ljudi, ki so jim odvzeli bh. državljanstvo in prihajajo tudi iz Evropske unije in drugih držav Evrope (Rusija, Švedska, Švica, Ukrajina), da bi s tistimi afro-azijskega porekla, v ospredje postavili rasno razliko.

Tudi *Dnevni avaz* je zapisal, da komisija obravnava državljane afro-azijskega porekla. Na primer, v prispevku »Zašto iz BiH istjeruju 21 Zlatnog ljiljana« je poudarjeno, da »Odvzemanje državljanstev našim članom, ki jih nazivajo z afro-azijskim poreklom, ...«. Zgolj v enem prispevku je novinar *Dnevnega avaza* (»Bez bh. državljanstva uskoro bi moglo ostati još 150 osoba«) zapisal, da ne gre le za ljudi afro-azijskega porekla, temveč tudi za prebivalce evropskih držav, kot so Grčija, Rusija ali Ukrajina.

Tretjič, analiza je razkrila, da so *Nezavisne novine* artikulirale anti-muslimanski diskurz. Ta časnik je v poimenovanju negativno konotiral muslimanskost v povezavi z arabskostjo bivših vojakov. Na primer, v prispevku z naslovom »Ostalo još oko 500 slučajeva za reviziju« je zapisano, da so bila odvzeta tudi državljanstva »islamskih svetih vojakov«, ki so se borili na strani bosanskih muslimanov v času vojne. V naslednjem stavku je

poudarjeno, da je bila več kot polovica vprašljivih državljanstev dodeljena »osebam arabskega porekla«.

Še več, oba časnika sta povezala obravnavani problem s teroristično nevarnostjo v Evropi. Tovrstni prispevki so utrjevali stereotip o arabskih muslimanih kot naravnih teroristih ali vsaj zaveznikih teroristov, ki skupaj kujejo napade na Evropo (Urh 2003: 35–39). *Neodvisne novine* so z nenehnim poimenovanjem in ponavljanjem, da gre v primeru odvzetih državljanstev za »teroriste / islamske teroriste / arabske teroriste« v povezavi s sporočili, da število muslimanov v Evropi hitro narašča in s tem tudi možnost terorističnih napadov, potencialno konstruirali strah med BiH prebivalci, da so le-ti svoj dom ponudili nevarnim teroristom. Tako časnik opravičuje in legitimira ukrep odvzemanja državljanstev. Še več, novinarji srbskega časnika so pogosto BiH reprezentirali kot potencialno ali dejansko »zatočišče / skrivališče islamskih teroristov« in so s tem tudi BiH in Bošnjake uvrstili med »ONE«. Prispevki izražajo prikrito nestrpnost do islama in se nagibajo k prikrito negativnemu, stereotipnemu predstavljanju islama kot nasilne religije. Islam kot religija tako postaja sinonim za mednarodni terorizem. Tako je v prispevku, poleg prispevka o odvzetih državljanstvih, objavljeno sojenje muslimanom za terorizem. Poleg tega je srbski časnik konotiral pomen, da sta islam in Arabci eno in isto, da torej islam predstavlja arabski narod in ne religijo. Čeprav Arabci predstavljajo le 20 odstotkov vseh muslimanov, se o muslimanih pogosto piše kot o Arabcih. Morda se s tem želijo izogniti besedi islamski, a z besedo Arabci pač ne moremo označiti vseh držav z večinskim muslimanskim prebivalstvom.

Z razliko od srbskega je bosansko–hercegovski časnik poimenoval ljudi, ki so jim odvzeli državljanstvo, le »teroristi«, brez pridevnika »muslimanski« ali »islamski«. Na tem mestu se kaže, kako je lokalni novinarski diskurz sprejel in kako uporablja globalni, »anti-teroristični« diskurz (Erjavec in Volčič 2007), ki ga promovira predsednik ZDA, G. W. Bush. Ključna značilnost diskurza je naslednja; Vojna je bila proglašena za vojno med dobrim in zlom. Zahod se je združil v boj proti terorizmu, da bi tako zaščitil civilizacijo in njeno svobodo, ki je bila ogrožena s strani »zla«, ki ga je posebljal Bin Laden.

Z generacijo ljudi, ki so jim odvzeli državljanstvo kot skupino afro-azijcev, ter reprezentacijo tujih borcev kot teroristov sta oba časnika prevladujoče upovedovala rasistični in anti-teroristični diskurz. Srbski dnevnik je k temu diskurzu dodal še anti-muslimanskega. Običajno je šlo za prepletanje različnih diskurzov. Na primer, tipičen primer je prispevek »Ostalo još oko 500 slučajeva za reviziju«, objavljen v srbskem dnevniku *Nezavisne novine*, v katerem novinar tudi reprezentira BiH kot »skrivališče za teroriste«.

»Več kot polovica teh državljanstev je dodeljenih osebam arabskega porekla, od katerih je bilo mnogo islamskih borcev ali delavcem dobredelnih društev. Oblasti BiH upajo, da se bo po zaključku procesa revizije zanesljivost dežele izboljšala, popraviti želijo imidž BiH, ki velja v svetu, saj se je BiH do sedaj smatrala za skrivališče teroristov. Na vprašanje, če je bil kdo izmed tistih, ki je bilo odvzeto državljanstvo, povezan s terorizmom, Vuković odgovarja, da je bilo opravljeno mnogo zanesljivih preverjanj, vendar so vse informacije strogo zaupne« (*Nezavisne novine*, 13. 1. 2007).

(Više od polovine ovih državljanstava dodijeljeno je osobama arapskog porijekla, od kojih su mnogi bili islamski borci ili radnici dobrotvornih društava. Vlasti BiH se nadaju da će nakon završenog procesa revizije poboljšati bezbjednost zemlje, kao i da će se popraviti imidž BiH u svijetu, koja je do sada smatrana skrovištem za teroriste. Na pitanje da li su neki kojima su oduzeta državljanstva imali veze s terorizmom, Vuković kaže da je izvršeno mnogo bezbjednosnih provjera, ali da su sve informacije strogo povjerljive.)

Naj za konec predstavitve tekstualne analize še dodam, da je vsaka analiza osebno subjektivno delo, zato ne morem dokončno trditi, da je moje razumevanje diskurza o reviziji bh. državljanstev edino pravilno. Četudi sem se predpostavk teorije analize diskurza poskušala zelo strogo držati, je moja interpretacija le *ena od* možnih interpretacij.

6. DISKURZIVNA PRAKSA

Analiza diskurza kot diskurzivne prakse je analiza povezave med tekstom in družbeno prakso. Vključuje proces produkcije, distribucije in interpretacije, ki temelji na vzajemnem odnosu med viri, ki jih morajo udeleženci procesa ponotranjiti ter vnesti v procesiranje teksta ter tudi v sam tekst, kar se kaže kot »sled« procesa produkcije ali »vodilo« procesa interpretacije (Fairclough 1992: 80, v Erjavec in Kovačič 2007: 38–39). Analiza vključuje natančno pojasnjevanje načina produkcije in interpretacije tekstov ter analizo, ki se osredotoča na odnos med diskurzivnim dogodkom in diskurzivnim redom, ki ga opredeli kot »celoto diskurzivne prakse družbene institucije in odnosov v njej« (Fairclough 1995: 135, v Erjavec in Kovačič 2007: 38–39) in odgovarja na vprašanje, katere diskurzivne prakse vključuje diskurz ter v kakšni kombinaciji.

Na tej ravni sem skušala razložiti, zakaj so mediji v BiH uporabljali rasistični in anti-teroristični diskurz ter v primeru *Nezavisnih novin* tudi anti-muslimanski diskurz. Prvi razlog lahko poiščemo v tem, da je globalni medijski diskurz razglasil terorizem za glavnega sovražnika Zahoda, kapitalizma in demokracije (Erjavec in Volčič 2007). Tako so bili tuji borci primerni akterji za reprezentacijo trenutnega in 'večnega' sovražnika v boju proti terorizmu tudi na tleh bivše Jugoslavije. S tem so novinarji sebe in svoj narod reprezentirali kot pripadnike »globalnih zmagovalcev« v boju proti terorizmu.

Drugič, ta rasistični, anti-muslimanski in anti-teroristični diskurz je primeren tudi za ponovno reartikulacijo vlog v nacionalistični vojnah na tleh bivše Jugoslavije, ki je zdaj lahko postala tudi posebljenje vojne proti terorizmu (Erjavec in Volčič 2007). Srbski novinarji in njihovi viri so lahko prevladujoče poročali o reviziji državljanstva kot o problemu muslimanskega terorizma tudi zaradi tega, ker so reartikulirali vojne dogodke v BiH kot obrambo Evrope pred muslimanskimi teroristi (Erjavec in Volčič 2007).

Tretjič, diskurz lahko razumemo tudi kot del širše kulturne prakse, ki vključuje sistem določenih nacionalističnih vrednot. V analiziranem primeru so se razlike med srbsko in bošnjaško identiteto kazale tudi v načinu, »kako braniti zidove Evrope«, ki je poznan kot

orientalizem, katerega Bakić-Hayden (1995: 919) opredeljuje kot »subjektivno prakso, po kateri so vse vzhodne etične skupine opredeljene kot »drugi«. Na primer, Slovenci že pregovorno branijo Evropo, saj so naseljeni severno od Kolpe, Hrvati branijo evropski katolicizem pred pravoslavno Srbijo in islamsko BiH in Srbi evropsko krščanstvo pred arabskim islamom (prav tam). Naša analiza je pokazala, da bi k temu lahko dodali, da Bošnjaki branijo »bosanski / evropski Islam« pred arabskimi teroristi.

Raznolik diskurz bosansko-hercegoveškega časnika, ki na eni strani opozarja na posledice in kršenje človeških pravic, ki bodo prinesle odvzemanja bh. državljanstev, po drugi strani pa za tuje borce prav tako kot srbski časnik uporablja rasističen diskurz in tuje borce označuje kot teroriste, si lahko razlagamo z različnimi interesi in politikami, ki trenutno vladajo v BiH. Vladajoči družbeni akterji v BiH morajo na eni strani zadovoljiti zahteve Mednarodne skupnosti in sebe predstaviti kot borce proti terorizmu, obenem pa morajo biti zahvalni do tujih borcev in pozitivno reprezentirati osvobodilno borbo v BiH. *Dnevni avaz* kot dominantni bošnjaški medij in s tem ključni predstavnik dominantnega diskurza mora tako služiti različnim javnostim (npr. mednarodni, nacionalistični, verski, vojaški) in upovedovati različne diskurze, ki si lahko, kot je pokazala analiza, med seboj nasprotujejo.

7. ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem se s stališča kritične diskurzivne analize lotevala vprašanja, na kakšen način dnevna časopisa *Nezavisne novine* in *Dnevni avaz* obravnavata revizijo bh. državljanstev. S kritično analizo diskurza sem poskušala na reprezentativnih primerih pokazati na nemalokrat sporne implikacije, pogosto ponavljajoča se prikrita sporočila in izraženo nestrpnost do teh posameznikov, ki so bh. državljanstva pridobili med vojno in po njej.

V analizi prispevkov sem izhajala iz predpostavke, da lahko medsebojno primerljivi dnevni časopisji obravnavam kot nasprotno si nastopajoči v izražanju pravilnosti, nujnosti in človeškosti izvajanja revizije bh. državljanstev. Glavni razlog, zakaj sem lahko diskurze v *Nezavisnih novinah* in *Dnevnom avazu* uporabila kot medsebojno primerljive, je tudi, da gre za oba vodilna dnevnika, in sicer prvi izhaja v Republiki Srbski, drugi pa v Federaciji BiH – torej v dveh politično nasprotujočih si »državah«.

Analiza je pokazala nasprotujoča si mnenja o izvajanju revizije bh. državljanstev. Srbske *Nezavisne novine* strogo poudarjajo nujnost izvajanja revizije, na drugi strani pa bosansko–hercegovški *Dnevni avaz* opozarja na posledice in kršenje človeških pravic, ki bodo prinesla odvzemanja bh. državljanstev. Obenem sta si bila oba časnika enotna na drugih točkah.

Analiza je razkrila, da sta oba dnevnika reprezentirala revizijo in odvzem bh državljanstev v rasističnem in anti-terorističnem diskurzu. Upoštevati je potrebno, da je srbski dnevnik uporabil izraziti anti-muslimanski diskurz in v konstrukcijo »ONI« poleg tujih borcev vključil tudi BiH in Bošnjake, kar lahko pripišemo nestrpnosti do islamskih pripadnikov, ki ima svoje korenine v zgodovinskih in političnih dogodkih vse od srednjega veka naprej. Nič manj pomemben del razlogov lahko najdemo tudi v prevladujočem družbenem diskurzu, saj so tudi novinarji le del prevladujočega diskurza, ki se vedno znova reartikulira glede na dominantne družbene dogodke.

Ker naj bi bila analizirana dnevna časopisa kvalitetna, naj bi bili novinarski prispevki v njiju profesionalni, nepristranski in predvsem naj ne bi spodbujali k etnični ali verski nestrpnosti. Kljub vsemu temu ni tako. In če je verska nestrpnost »dovoljena« v osrednjem, kvalitetnem dnevniku, potem lahko domnevamo, da je »dovoljena« tudi v ostalih tiskanih medijih.

8. LITERATURA IN VIRI

Azinović, Vlado (2007): *Al-Kai'da u Bosni i Hercegovini: Mit ili stvarna opasnost*. Sarajevo: Radio Slobodna Evropa i Centar za suvremenu umjetnost.

Bakić-Hayden, Milica (1995): Nesting orientalism. *Slavic review* (4), 917–931.

Banović, Mustafa i Ante Herceg (2002): *Istorija Bosanskih Srba*. Razvoj Balkanskih Nardoa, 244-249. Sarajevo: Naučno-Znanstveni Žurnal Istorije Jugoistočne Europe.

Hrvatski informativni centar (2007): *BiH mediji: Koji će od medija zadovoljiti OEES-ove uvjete za odobrenje rada i kolika je hrvatska zastrupljenost v medijskom prostoru BiH*. Dostopno na <http://www.hic.hr/dom/240/dom01.htm> (20. oktober 2007).

Bojc, Saša (2004): *Poročilo Mednarodnega tiskovnega inštituta (IPI)*, Dunaj. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/22/recenzije/print.html> (25. oktober 2007).

Bringa, Tone (1997): *Biti Musliman na bosanski način - Identitet i zajednica u jednom srednjobosanskom selu*. Sarajevo: Dani.

Debeljak, Aleš, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja (ur.): *Cooltura. Uvod v kulturne študije*, 245–265. Ljubljana: Študentska založba.

Dnevni avaz (2007): Dostopno na <http://www.avaz.ba/> (31. oktober 2007).

Dr. Imamović, Enver (1995): *Korijeni Bosne i bosanstva*. Sarajevo: BKC.

Dr. Imamović, Mustafa (2003): *Bošnjački etnos: identitet i ime*. Sarajevo: Prilozi.

Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič (2007): *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Erjavec, Karmen in Zala Volčič (2007): "War on terrorism" as a discursive battleground: Serbian recontextualization of G.W. Bush's discourse, *Discourse & Society* (18), 2.

G. Lockwood, William (1975): *European Moslems - Economy and Ethnicity in Western Bosnia*. New York: Academic Press.

Gonc, Katja (2006): *Novinarski diskurz in vladajoča ideologija: Analiza poročanja častnika Delo o napadu na Irak*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Haralambos, Michael in Martin Holborn (1999): *SOCIOLOGIJA Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS

Helsinški komitet za ljudska prava v BiH (2007): *Izveštaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini*. Dostopno na <http://www.bh-hchr.org/Izvjestaji/izvj2006.htm> (29. oktober 2007).

Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini (2007): *Stanje medija v BiH iz aspekta ljudskih prava (januar – decembar 2001)*. Dostopno na <http://www.bh-hchr.org/Izvjestaji/stanje%20medija%20u%202001.htm> (21. oktober 2007).

Izvozno okno (2007): *Predstavitev države Bosne in Hercegovine*. Dostopno na <http://www.izvoznookno.si/podatki/bih/predstavitev/> (29. oktober 2007).

Izvršni organ vrhovnog Sabora (2007): *Rijaset*. Dostopno na <https://www.rijaset.net> (25. oktober 2007).

Kandare, Ana (2006): *Proglas in njegova interpretacija*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kamin, Tanja (2004): *Promocija zdravja kot mit opolnomočenega državljana*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kuhar, Roman (2007): *Manjšine v medijih, statistična in diskurzivna analiza*. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/media4citizens/studije/kuhar.pdf> (23. oktober 2007).

Livno grad (2007): *Ustava Islamske skupnosti v BiH*. Dostopno na <http://livnograd.com/li-bosnjaci/ustav.htm> (25. oktober 2007).

Lubej, Gašper (2007): *Daytonska Bosna - nedokončana zgodba*. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/veceri/seznam/2001/05/30/> (25. oktober 2007).

Luthar, Breda (1998): *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Luthar, Breda (2001): Žurnalizem: poetika skupnosti pod krinko kronologije dogodkov. *Teorija in praksa* 38(2), 201–212.

Luthar, Breda (2002): *Homo ludens – homo šoper: uvod v potrošno kulturo*. Ljubljana: Študentska založba.

Net novinar (2007): *Centar za istraživačko novinarstvo i medijsku edukaciju*. Dostopno na <http://www.netnovinar.org> (31. oktober 2007).

Nezavisne novine (2007): Dostopno na <http://www.nezavisne.com/> (25. oktober 2007).

Oduzimanje nelegalno stečenog državljanstva BiH (“Revocation of Illegally Obtained Bosnian Citizenship”) (1999): *Politika*, 13.9., 9.

OSCE (2007): *OSCE in njena vloga v BiH*. Dostopno na <http://www.oscebih.org/overview/bos/mandate.asp?d=7> (25. oktober 2007).

Pisarna Visokega predstavnika mednarodne skupnosti (2007): Dostopno na www.ohr.int (20. oktober 2007).

Pisarna Visokega predstavnika mednarodne skupnosti (2007): *Tekst Mirovnog sporazuma*. Dostopno na www.ohr.int (23. oktober 2007).

RTV Slovenija - Na pogrebu vodje skrajnežev tudi Slovenci (16. april 2007). Dostopno na http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=2&c_id=138961 (1. december 2007).

Srpska informativna novinska agencija (2007): *Raste broj „nervoznih muslimana,,* (6. november 2006). Dostopno na <http://www.sina.org.yu/magazin-vest.php?id=12562> (1. december 2007).

Stramšek, Eva (2004): *Tokovi bosanskohercegovskega islama*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Van Dijk, Teun A. (1998): *Ideology - Multidisciplinary approach*. London: Sage publications.

Večernji list (2007): *(Ne)sigurnost u BiH: Vehabije ugrožavaju sigurnost BiH* (20. februar 2007). Dostopno na http://www.livno-online.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4072&Itemid=261, (3. december 2007).

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (2007): Dostopno na <http://www.fbihvlada.gov.ba/> (3. december 2007).

Vlada Republike Srpske (2007): Dostopno na <http://www.vladars.net/lt/srpska/> (3. november 2007).

William G. Lockwood (1975): *European Moslems - Economy and Ethnicity in Western Bosnia*. New York: Academic Press.

Žižek, S. (1997): Uživanje u pokornosti i sluganstvu. *Naša borba*, 34–37.

Seznam analiziranih prispevkov

Provjera državljanstava biće u skladu sa zakonom (2006). *Nezavisne novine*, 14.9., 6.

Poslije oduzimanja omogućen ponovni upis (2006). *Nezavisne novine*, 18.9., 2.

Oduzeto 156 nezakonito dodijeljenih državljanstava (2006). *Nezavisne novine*, 19.10., 5.

Istraga i protiv funkcionera (2006). *Nezavisne novine*, 7.12., 5.

Ostalo još oko 500 slučajeva za reviziju (2007). *Nezavisne novine*, 13.1., 9.

Neizvjestan dalji rad komisije (2007). *Nezavisne novine*, 6.2., 5.

Produžen mandat Komisiji za reviziju odluka o naturalizaciji (2007). *Nezavisne novine*, 17.2., 6.

Bez bh. državljanstva uskoro bi moglo ostati još 150 osoba (2006). *Dnevni avaz*, 10.9., 8.

Neće biti deportiran niko ko bude ispunjavao uvjete za boravak u BiH (2006). *Dnevni avaz*, 14.9., 4.

Što prije riješiti pitanje dvojnog državljanstava (2006). *Dnevni avaz*, 23.9., 4.

Pola miliona građana moglo bi ostati bez državljanstva BiH (2006). *Dnevni avaz*, 27.9., 8.

Bez državljanstva ostale 92 osobe (2006). *Dnevni avaz*, 13.10., 2.

Terzić: Vuković nije tu da bilo koga istjera iz BiH (2006). *Dnevni avaz*, 16.10., 2.

Bez bh. državljanstva ostale još 64 osobe (2006). *Dnevni avaz*, 19.10., 10.

Zašto iz BiH istjerju 21 »Zlatnog ljiljana« (2006). *Dnevni avaz*, 3.11., 10.

Bit će oduzeto mnogo više od najavljenih 156 bh. pasoša (2007). *Dnevni avaz*, 5.1., 8.

Do sada smo oduzeli 330 državljanstava (2007). *Dnevni avaz*, 9.1., 5.

Ne odvajajte djecu od njihovih očeva (2007). *Dnevni avaz*, 27.2., 6.